

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

A szóalkotás típusainak kontrasztív vizsgálata a magyar és a finn nyelvben

(szakdolgozat)

Témavezető:

Nyirkos István

Készítette:

Bakodi Veronika
V. magyar- finn

Debrecen, 2006.

I. Bevezetés

A valóság, amelyről az ember képet alkot magának, s amelyről a nyelv útján közölnivalója van, állandóan fejlődik, változik. Ezzel a változással párhuzamosan a gondolkodás is fejlődik, új fogalmak keletkeznek. A különböző méretű és ütemű társadalmi, politikai, gazdasági változások, az életforma jelentős átalakulása, a technika fejlődése, új tudományágak és határtudományok születése, a termelés és a szolgáltatás rohamos szakosodása szükségszerűen rengeteg új fogalom születésével jár együtt. Ezen új fogalmak nyelvi megnevezése természetes igény, mely elvezet a szókincs állandó gyarapodásához. Minden nyelvtörténeti korra jellemző, hogy új szavakkal, kifejezésekkel gazdagítja a nyelvet, másokat pedig háttérbe szorít. Az alkotott szóval szemben a nyelvnek vannak bizonyos igényei, hogy befogadja, s aztán beépülve a köznyelvbe használja azt. A nyelv a maga sajátos eszközeivel igyekszik kielégíteni ezeket az igényeket.

Az emberek a nyelvet különböző céllal használják. Nem gondolkoznak azon, hogy milyen a nyelv természete, felépítése, struktúrája, a fő figyelmük inkább a nyelv kommunikatív funkciójára irányul. A kommunikáció hatékonysága érdekében van szükség a szókincs állandó gyarapítására, melyhez a nyelv minden rendelkezésére álló lehetőséget igyekszik megragadni. A nyelv eszközei a szókészlet elemeinek létrehozására igen sokrétűek. Nem vállalkozhatom a magyar és a finn szóalkotásmódok kimerítő tárgyalására, csupán a két rendszernek, a szóalkotásmódok típusainak összefoglalására, kontrasztív elemzésére. Magát a szóalkotást, szűkebben a kommunikációs szempontú szókészletnövelést több szempontból meg lehetne vizsgálni, s ezen szempontok közül dolgozatomban egyet kíván kiemelni.

A jelentéstani szempontokat háttérbe szorítva alaki szempontból szeretném végigkísérni a magyar és a finn nyelvben a szóalkotás típusait, elsősorban morfológiai vizsgálat alá vetve azokat. Mind a kisebb szóalkotási módok, mind pedig az univerzáléknak tekintett szóképzés és szóösszetétel egybevető vizsgálatok fő célom annak megállapítása lesz, hogy e két nyelvben milyen előfordulási, illetve gyakorisági eltérések figyelhetők meg a szóalkotástípusok között.

II. A szóalkotás típusainak rendszere

1. A szókészlet bővítésének módjai

1.1. Külső módok

A külső szóalkotási módok három nagy csoportját lehet megkülönböztetni: a jövevényszavakat, az idegen szavakat és a fordítási kölcsönzéseket, azaz tükörszavakat. Ezeket el kell választani a szókészlet más rétegeitől, az ősi, alapnyelvi eredetű szavaktól és a belső keletkezésű szavaktól.

1.1.1. Jövevényszavak, jövevényszórétegek

A jövevényszó olyan szó, amely más nyelvből került egy nyelvbe, abban elterjedt és meghonosodott. A szó beilleszkedését rendszerint írásmódja is tükrözi. A jövevényszavak átvétele gyakran hangváltásokkal jár együtt, melyeket a nyelvek közti hangtani különbségek követelnek meg. A szókészlet ezen elemei gyakran több nyelven keresztül érkeznek egy nyelvbe, átadó nyelvként ilyenkor a közvetlen forrást adjuk meg. A jövevényszavak átvétele leggyakrabban egy új kultúra, új ismeretek, tárgyak, fogalmak átvételével függ össze, például a gazdálkodó életmód felvételével vagy egy új vallás megjelenésével.

A magyarban a jövevényszavak legfontosabb típusait az iráni (óiráni, alán, perzsa), a török (ótörök és oszmán török), a német, a szláv, a latin és újlatin (francia, olasz, román) szavak alkotják.

Iráni jövevényszavak (kb. 30)

ezer, kard, nemez, tej, tíz, vám, vár, vásár, gazdag, hús, ing, vászon, réz, búz, szekér, tehén, asszony, híd, egész, legény, tölgy, üveg, verem, vért, gaz, káva, méreg, zöld stb.

Török jövevényszavak (kb. 340)

boka, gyomor, kar, köldök, szakáll, térd, bika, borjú, disznó, gyapjú, gyepelő, kos, ól, túró, tyúk, alma, búza, bor, borsó, eke, gyümölcs, kender, komló, őrlő, sarló, szérű, bölcső, kapu, karó, sátor, szék, tükör, ács, gyárt, gyúr, gyűszű, szatócs, szűcs, bársony, csat, gyöngy, ködmön, saru, bér, betű, gyász, gyón, idő, ige, ír, ok, szám, tanú, árok, béka, borz, keselyű, kóró, oroszlán, sár, sólyom, som, süllő, tenger, torma, ürge, apró,

bátor, kicsi, kék, sárga, tar, dívány, pamut, findzsa, deli, tarhonya, hombár, csuha, dolmány, papucs, zseb, bogrács, kávé, pite, kefe, korbács, balta, csősz, kalauz, koboz, komondor, csákány stb.

Német jövevényszavak (kb. 400)

cél, herceg, lárma, páncél, torony, bognár, kontár, pék, polgár, rajzol, zsinór, biliárd, dáma, farsang, puszi, svindli, tánc, valcer, paróka, zokni, dinstel, gríz, nokedli, nudli, pucol, sonka, sparhelt, zsemlye, barna, fals, fess, hercig, srég, karalábé, karfiol, krumpli, kelkáposzta, ribizli, ringló, hering stb.

Szláv jövevényszavak (kb. 500)

király, megye, paraszt, pecsét, pénz, udvarnok, vajda, bérmál, karácsony, malaszt, pap, szent, zarándok, abrak, barázda, gabona, jérce, kacsa, kakas, kalász, kasza, kombáj, lencse, liba, pajta, parlag, zablá, abroncs, bodnár, donga, esztergályos, kalapács, kovács, motolla, ablak, asztal, ebéd, galuska, gerenda, káposzta, kolbász, konyha, kovász, kulcs, lóca, pad, pince, szalonna, uzsonna, vacsora, barack, boróka, cseresznye, dinnye, galagonya, gomba, jegenye, málna, szilva, csuka, galamb, giliszta, hörcsög, medve, pióca, pisztráng, szarka, veréb, bolgár, görög, horvát, lengyel, német, rác, szász, szlovák, szerb, ruszin, béna, bolond, drága, gonosz, sánta, szabad, kapál, keresztel, parancsol, perel, varázsol stb.

Latin jövevényszavak (kb. 200)

mise, ostya, pápa, káptalan, fiskális, konfliktus, kongresszus, kommentár, morális, nulla, tabella, angyal, kápolna, oltár, paradicsom, prédikál, iskola, ceruza, diktál, kréta, penna, tábla, akác, angolna, cet, citrom, elefánt, palánta, pálma, párduc, adoptál, juss, lajstrom, nótárius, paktum, testamentum, hektika, kólíka, kúra, patika, pirula, április, augusztus, június, március, ámbitus, fundamentum, kamra, lámpás, porta, téglá stb.

Újlatin jövevényszavak (kb. 120)

Francia: *címer, furmint, kilincs, mécs, paraj, tárgy, argó, bizsu, konferanszié, blúz, butik, elit, garzon, naiv, primőr, püré, reklám, sanzon, tabló, zsúr* stb.

Olasz: *pálya, pajzs, lándzsa, mustra, armada, ária, csúf, freskó, furfang, karnevál, maskara, bárka, gálya, gondola, piac, egres, füge, mandula, mazsola, narancs, rizs,*

kagyló, osztriga, strucc, szamár, mortadella, pizza, spagetti, szardella, torta, bandita, dús, golyó, gúla, remete, spanyol, szerecsen, zsuga stb.

Román: *áfonya, cimborá, ficsúr, lej, mokány, pulya, málé stb.*

A finn nyelvben fellelhető jövevényszavak típusai részben különböznek a magyarétól, ez természetesen más földrajzi elhelyezkedésükkel és a nép történelmének eltérő voltával magyarázható. A balti, a régi germán, a szláv, a svéd és a német jövevényszavak mellett latin, francia, olasz, spanyol és angol átvételekkel is találkozhatunk.

Balti jövevényszavak:

keli, meri, rako, routa, salo, halea, haljakka, harmaa, heinä, vihvilä, virpi, hammas, harja, karva, kaula, napa, reisi, hanhi, harhiläinen, hirvi, heimo, kaima, morsian, seura, sisar, tapa, tytär, puuro, kuuro, rieska stb.

Régi germán jövevényszavak:

aalto, autio, kalteva, kallistaa, kaltainen, kari, kuilu, ranta, ruoste, varjo, kaisla, haikara, kana, kauris stb.

Szláv jövevényszavak:

kuoma, pakana, pappi, risti, palttina, värttinä, saapas, viitta, akkuna, ikkuna, pirtti, säppi, veräjä, katiska, sirppi stb.

Svéd jövevényszavak:

aatto, akseli, ammatti, apina, haka, harppu, hattu, helatorstai, hella, helluntai, helvetti, huivu, hunaja stb.

Német eredetű jövevényszavak:

aateli, appelsiini, eversti, hana, hansikas, hartsii, hovi, häkki, höylä, kaappi, kalkkuna, keila stb.

Latin jövevényszavak:

aasi, adventti, akademia, alttari, apostoli, biblia, eetteri, elementti, enkeli, etikka, evankeliumi, historia, juhannus, kamari, kanslia, keisari, ketju, kruunu, lakritsi, lanttu, luumu, läksy, mantteli, matto, meloni, minuutti, museo, musiikki, paalu, paavi, piippu, piispa, psalmi, prosessi, rusina, rytmi, saatana, seteli, sikuri, sekuntti, seremonia, summa, taateli, tahti, taksa, temppu, temppeli, tohtori, torni, tyyli, uhlata, upseeri, urut, uurna, vaasi, valli, vernissa, viina, vuoti, ämpäri, öljy, öylätti stb.

Olasz és spanyol jövevényszavak:

kantiini, kanuuna, karuselli, kassa, kastanja, klarinetti, kompassi, konttori, kupoli, lista, panssari, partio, passi, pistooli, posliini, raketti, salaatti, salonki, tapetti, tasku, torttu, alpakka, karamelli, mandariini, paraati, parakki, platina, sikari, suklaa, vanilja stb.

Angol jövevényszavak:

boikotti, booli, filmi, filmata, frakki, halli, huligaani, humpuukki, keksi, klovni, kutteri, kuunari, mahonki, messi, muki, pekoni, pihvi, puussi, smokki, testi, tonni, tupakka, tuutinki, vaijeri, viski stb.

1.1.2. Idegen szavak

Az idegen szók befogadása a szókincs gyarapodásának állandó eszköze. A jövevényszavaktól abban különböznek, hogy nem illeszkednek be teljesen az adott nyelv szókészletébe. Idegen voltukat több jel is elárulhatja, például idegenszerű lehet a hangalakjuk, nyelvtanilag többnyire elemezhetetlenek, rokontalanok. Egyes esetekben az idegen szó és annak magyar megfelelője olyan szinonimák, amelyek használati körük tekintetében különböznek egymástól. Az idegen szók jelentékeny hányada újabban került nyelvünkbe.

A magyar nyelvben gyakran előforduló idegen szók:

agresszív, aktív, alternatív, ambíció, asszisztens, flopi, analízis, centrális, centrum, computer, demencia, definíció, dezorganizál, digitális, export, import, interjú, gigász, heroikus, hipotézis, idióta, infantilis, információ, kommunikáció, krízis, konszenzus, koordináció, koordinálás, kooperáció, konkrét, konkurencia, kuratórium, manőver, mobil, multinacionális, ökonómia, ökonomikus, piktör, perszóna, prókátor, provokáció, precíz, produktív, progresszió, probléma, patrióta, patriotizmus, periódus, periodikus, pozitív, rádió, relatív, struktúra, speciális, statisztika, szex, szoftver, xerox stb.

A finneknél a legtöbb idegen szónak megvan a finn megfelelője, sokan ezt tartják az egyik „legtisztább” nyelvnek Európában. Napjainkban azonban, leginkább az ifjúsági nyelvben és a szlengben rengeteg svéd és angol nyelvből átvett idegen szóval találkozhatunk. Ezekon kívül is találkozhatunk olyan idegen szavakkal, melyek nem a legújabb kori átvételek sorát gazdagítják:

balladi, ballerina, ballistiikka, bakteeri, basaari, basaltti, basilli, bigotti, bikinit, biologi(a), bilateraalinen, homogeeninen, horoskooppi, horisontti, humoristi, intenziivinen, identiteetti, demokratia, essee, seminaari, poster, faksi, bluesi, internetti stb.

1.1.3. Tükörszavak, fordítási kölcsönzések

Etimológiai szempont szerint tükörfordításnak tekintjük azt a folyamatot, amikor idegen hatásra anyanyelvi morfémákból új nyelvi elem jön létre, a folyamat eredményét tükörszónak, kalknak (*calque*) nevezzük. Ezek csaknem észrevétlenül gazdagítják a nyelv szókincsét. Idegen voltak vagy egyáltalán nem tudatosul a beszélőkben, vagy pedig viszonylag hamar feledésbe merül. Mindig fennállhat a párhuzamos képzés lehetősége is, de különösen a kultúrszavak esetében többnyire egymás fordításáról van szó.

magyar	finn	német
<i>étlap</i>	<i>ruokalista</i>	<i>Speisekarte</i>
<i>lámpaláz</i>	<i>ramppikuume</i>	<i>Lampenfieber</i>
<i>mosómedve</i>	<i>pesukarhu</i>	<i>Waschbär</i>
<i>csirkefogó</i>		<i>Hühnerfanger</i>
<i>értékpapír</i>	<i>arvopaperi</i>	<i>Wartpapier</i>
<i>koronatanú</i>	<i>päätodistaja</i>	<i>Kronzeuge</i>
<i>holdkórós</i>		<i>Mondsüchtig</i>
<i>nyárspolgár</i>		<i>Speissbürger</i>
<i>pályaudvar</i>	<i>rautatie-asema</i>	<i>Bahnhof</i>
<i>őrmester</i>		<i>Wachtmeister</i>
<i>aranyeső</i>	<i>kultasade</i>	<i>Goldregen</i>
<i>alvilág</i>	<i>alamailma</i>	<i>Unterwelt</i>
<i>ellenszél</i>	<i>vastatuuli</i>	<i>Gegenwind</i>
<i>monda</i>	<i>taru</i>	<i>Sage</i>

<i>államcsíny</i>	<i>vallankaappaus</i>	<i>Staatsstreich</i>
<i>anyanyelv</i>	<i>äidinkieli</i>	<i>Muttersprache</i>
<i>császármetszés</i>	<i>keisarileikkaus</i>	<i>Kaiserschnitt</i>
<i>csendélet</i>	<i>hiljaiselo</i>	<i>Stilleben</i>
<i>földrész</i>	<i>maanosa</i>	<i>Erdteil</i>
<i>bűnbak</i>	<i>syntipukki</i>	<i>Sündenbock</i>
<i>felhőkarcoló</i>	<i>pilvenpiirtäjä</i>	<i>Wolkenkratzer</i>

magyar	finn	angol
<i>félvér</i>	<i>puoliverinen</i>	<i>half-blood</i>
<i>lemez-lovas</i>		<i>disc jockey</i>
<i>futball</i>	<i>jalkapallo</i>	<i>football</i>
<i>kemény rock</i>		<i>hard rock</i>

Természetesen mind a magyar, mind a finn nyelvben akadnak még példák tükörfordításra. A magyarban németről fordított szavaink a következők: *gyöngytyúk, hanglejtés, holtpont, légcső, légvár, őserdő, pásztoróra, részvét, sóhivatal, struccpolitika, szakember, szakértő, szélkakas, szójáték, vérfürdő, vérpad, élelmiszer, kórház, ökörszem, virágnyelv, lőpor, lépcsőház, vakbél, mellkas, futótűz, sokoldalú, villámgyors, csodagyerek, taposómalom, árvízvédelem, stb.*

A finn nyelvben szintén általában németből vagy svédből vett kalkokkal találkozhatunk: *korkealentoinen, käännöslaina, maanpiiri, astua, pääasia, aine, anteeksi, asema, asettaa, haaksirikko, hajamielinen, hermo, hieno, hyväntahtoinen, hyväntekeväinen, johtaa, julkinen, jäsen, kaatua, kansa, kasvo, kenttä, kirjoittaa, korko, kunnia, esikuva, aseveli, asetus, avata, kääntää, lahja, elämys, eläytyä, herättää, juoksevat stb.*

1.2. Belső módok

A külső forrásból átvett szavak mellett egy nyelv belső keletkezésű szavakban is bővelkedik. A magyar és a finn nyelv agglutináló voltából adódóan jelentős a képzett

szavak csoportja, mivel egy-egy szótó számos új képzés alapjául szolgálhat. Egy új szó létrehozásának legegyszerűbb esete a szóteremtés. Ezen kívül a belső szóalkotási módok csoportjába sorolandó még a szintén nagyarányú szóösszetétel és az ikerítés.

1.2.1. Szóteremtés

Szóteremtés útján főleg a hangutánzó és a hangfestő tövek keletkeznek. A hangutánzás során az ember a természeti hangokat emberi hangokkal jeleníti meg, s ezek általában igeképzővel válnak a szókincs termékeny elemeivé. Emellett ide soroljuk az indulatszavakat, a fiktív tövű igéket és a szóhasadással keletkezett szóalakokat.

1.2.1.1. Hangutánzó szavak

A szavak hangalakjának hangutánzó és hangfestő szerepét nem mindig lehet határozottan elkülöníteni egymástól. A hangutánzó szavak körében többféle csoportot különböztethetünk meg aszerint, hogy miféle hangot utánoz a szó hangalakja: állathangot, természeti jelenségek hangjait vagy tárgyak, gépek zörejeit. A hangutánzó szavak hangalakjának és jelentésének szükségszerű összefüggéséből adódik, hogy hangalakjukból következtetni lehet a jelentésükre.

A magyar nyelv gyakori hangutánzó szavai a következők:

csacsog, harsog, dörög, kakukk, csahol, cseveg, csobban, huhog, kolomp, csiripel, csoszog, kocog, hörög, kong, locsol, lohol, mekeg, nyávog, nyerít, kotyog, zokog, szürcsöl, zaklat, locsog, zümmög, duruzsol, krárog, morog, rikkant, kacag, fütyül, csicsereg, csattan, puffan, döng, durran, pottyán, cseppen, csepeg, recseg, reccsen, locsog, loccsan, rí, sír, csilingel, gágog, hápog, nyerít, zúg, cammog, moccan, guggol, pepecsel, piszkál, motyog, biceg, matat, pizmog, cirógat, ásít, tát, didereg, cafat stb.

A finnben is szép számmal találkozhatunk hangutánzó szavakkal:

natista, pihistä, pihahtaa, nurista, suhista, suhina, kumahtaa, haukkuu, kollottaa, tillittää, hymmä, napista, tuhista, napsahdella, suhata, kumista, kumaus, hulkkaa, lällättää, tillistellä, lommo, narista, pihistää, sihistä, kopista, suhahtaa, kumistaa, kumeasti, luikkaa, lollottaa, vollottaa, kimmahattaa, kitistä, pihata, kuhista, napina, suhauttaa, kumistele, kukkuu, paukkuu, mollottaa, hummaa, huippaa, stb.

1.2.1.2. Indulatszavak

Az indulatszavak mélyről fakadnak, és jól jellemzik az emberek lelki világát. Hirtelen örömmüket, dühüket, bosszúságunkat, csodálkozásunkat fejezhetjük ki a jobbára rövid, egy- vagy kéttagú szavakkal. Minden nyelvnek megvan a maga indulatszókészlete, idegen nyelvből átvenni egyiket-másikat nem érdemes, hiszen így talán éppen érzelmeink, indulataink válnának hiteltelenné. Az alábbi rendszerezésből kitűnik, hogy a magyar és finn nyelvben akadnak hasonló hangzású indulatszavak.

magyar	finn
<i>jaj!</i>	<i>voi!</i>
<i>aj!</i>	<i>ai!</i>
<i>ajh!</i>	<i>aih!, ai!</i>
<i>juj!</i>	<i>voi, ui!</i>
<i>ah!</i>	<i>ah, oh, ai, oi, haa!</i>
<i>hajh!</i>	<i>oi voi!</i>
<i>haj!</i>	<i>oi voi!</i>
<i>aha</i>	<i>ahaa, jaaha</i>
<i>zsupsz</i>	<i>loiskis, molskis, läiskis</i>
<i>huh!</i>	<i>hyh!, huh!</i>
<i>oh!</i>	<i>oh!, öh!</i>
<i>pff!</i>	<i>pöh!</i>

1.2.1.3. Fiktív tövű igék

A magyar igék tekintélyes hányadát teszik ki az olyanok, amelyek képzőt hordoznak magukon, tövük azonban önálló lexémaként nem él. Ezen igék morfológiai jellegét a tő és a képző határozza meg. A tárgykörbe tartozó igék töve az esetek többségében abszolút tő (vagy passzív tő), a relatív tövek közül csak viszonylag kevés típus tartozhat ide (pl. *keser-ül*). „Az ide kapcsolódó képzőproblematika is erősen leszűkül az abszolút tőhöz közvetlenül, elsődlegesen csatlakozó – leggyakrabban egyelemű, primer –

képzőkre; az összecsiszolódott képzőbokok hátul álló részelemei (*lába-do-z-gat*) már kiesnek a közvetlen figyelem köréből, illetőleg az ilyen összetett képzők, képzőbokok legtöbbszörre csak első elemük vagy egészük szempontjából érdekesek.” (BENKŐ LORÁND: A magyar fiktív (passzív) tövű igék. Budapest, 1984. 5-7)

A magyar nyelvben rengeteg példát találhatunk fiktív tövű igékre.

<i>acsarít ~ acsarkodik</i>	<i>csorog ~ csordul</i>	<i>pattan ~ pattog</i>
<i>akad ~ akaszt</i>	<i>csörtet ~ csörömpöl</i>	<i>peng ~ pendít ~ pendül</i>
<i>alkot</i>	<i>döccen ~ döcög</i>	<i>perdít ~ perdiül ~ perget</i>
<i>alvad ~ alvaszt</i>	<i>dördül ~ dörömböl</i>	<i>pezseg ~ pezsdtít ~ pezsdiül</i>
<i>ámul</i>	<i>durran ~ durrog</i>	<i>pirít ~ pirkad ~ pirkallik</i>
<i>apad ~ apaszt</i>	<i>ered ~ ereget ~ ereszt</i>	<i>pirít ~ pirul ~ pirongat</i>
<i>árad ~ áraszt</i>	<i>esdekel ~ eseng ~ esedez</i>	<i>pisszen ~ pizmog</i>
<i>bágyad ~ bágyaszt</i>	<i>fakad ~ fakaszt</i>	<i>puhatol ~ puhít ~ puhul</i>
<i>biceg</i>	<i>fárad ~ fáraszt</i>	<i>pukkan ~ pukkanaszt</i>
<i>birizgál</i>	<i>fecseg</i>	<i>ránt ~ rángat ~ rándít</i>
<i>bízik</i>	<i>fejlik ~ fejt</i>	<i>recseg ~ reccsen ~ reccsent</i>
<i>bódít ~ bódul</i>	<i>felejt ~ feled</i>	<i>zendít ~ zendiül ~ zeng</i>
<i>bolyong</i>	<i>feszít ~ feszül ~ feszeng</i>	<i>repdes ~ reppen ~ repít</i>
<i>bong ~ bonog</i>	<i>fordít ~ fordul ~ forgat</i>	<i>rongál ~ ront ~ roncsol</i>
<i>bonyolít ~ bonyolódik</i>	<i>forr ~ forrad ~ forraszt</i>	<i>romlik ~ romlaszt</i>
<i>borít ~ borul</i>	<i>gördít ~ gördül ~ görget</i>	<i>szomorkodik</i>
<i>borzad</i>	<i>hajlít ~ hajlik ~ hajol</i>	
<i>borzol</i>	<i>halad ~ halaszt ~ halogat</i>	
<i>bosszant ~ bosszankodik</i>	<i>hasad ~ hasít ~ hasogat</i>	
<i>botlik ~ botorkál</i>	<i>indít ~ indul</i>	
<i>cammog</i>	<i>kattan ~ kattint ~ kattog</i>	
<i>cibál</i>	<i>kerget ~ kergül ~ kering</i>	
<i>cincog</i>	<i>kesereg ~ keseredik</i>	
<i>cipel ~ cipekedik</i>	<i>koccan ~ koccint</i>	
<i>cselekedik ~ cselekszik</i>	<i>kondít ~ kondul ~ kong</i>	
<i>csandít ~ csendül</i>	<i>kopog ~ koppan</i>	
<i>csepeg ~ csepereg</i>	<i>lebeg ~ lebben ~ lebbent</i>	
<i>csetteg ~ csetten</i>	<i>lendít ~ lendül ~ leng</i>	
<i>csillan ~ csillog</i>	<i>marad ~ maraszt</i>	
<i>csillapul ~ csillapít</i>	<i>mozdít ~ mozdul ~ mozgat</i>	
<i>csitít ~ csitul</i>	<i>omlik ~ omol</i>	
<i>csobban ~ csobog</i>	<i>őröl ~ örül ~ örvend</i>	

A finn nyelvben a fiktív tövű igék a következők:

<i>kumu</i>	<i>lingertää</i>
<i>kollottaa</i>	<i>mongertaa</i>

<i>lällättää</i>	<i>songertaa</i>
<i>lollottaa</i>	<i>vingertää</i>
<i>mollottaa</i>	<i>hyrrää</i>
<i>tillittää</i>	<i>pärrää</i>
<i>tillistellä</i>	<i>pörrää</i>
<i>vollottaa</i>	<i>helkkyy</i>
<i>hummaa</i>	<i>holkkuu</i>
<i>hymmää</i>	<i>hölkkyy</i>
<i>lommo</i>	<i>helskyy</i>
<i>kimmahtaa</i>	<i>hölskyy</i>
<i>huippaa</i>	<i>kalske</i>
<i>kippaa</i>	<i>molske</i>
<i>lippaa</i>	<i>melske</i>
<i>nappaa</i>	<i>(seka)melska</i>

1.2.1.4. Szóhasadás

„A szóhasadás, másként párhuzamos alak- és jelentésmegoszlás az a folyamat, amelynek eredményeképpen egy szó akár alap-, akár toldalékos formájában két, esetleg több alakváltozatra bomlik, s az alakváltozatok között részleges vagy teljes jelentésselkülönülés áll be” (MGr. 343). E jelenség oka, hogy a magyar nyelvben szép számmal vannak magas és mély hangrendű párok (pl.: *ez ~ az, ilyen ~ olyan*, stb.), és ezek mintájára olykor az egyetlen hangalakú szóhoz is megalkotják a beszélők a párhuzamos hangrendű párt, melyhez új jelentés, vagy stiláris érték kapcsolódik. „A szóhasadás másik lehetősége a szótőváltozatokhoz vagy a toldalékok előhangzós, illetőleg előhangzótlan változataihoz kapcsolódik. Ilyen például az *éberem ~ ébren*, a *daruk ~ darvak*-féle jelentésmegoszlás” (MMNy. 167).

A finn nyelv nem szolgáltat példát szóhasadással keletkezett szóalakokra, ezzel szemben a magyarban az alábbi alakok ennek a folyamatnak az eredményeképpen alakultak ki:

<i>agg</i>	↔	<i>ó</i>
<i>áhítatos</i>	↔	<i>ájtatos</i>
<i>akar</i>	↔	<i>akár</i>
<i>alamizsna</i>	↔	<i>elemózsia</i>

<i>alól</i>	↔	<i>alul</i>
<i>aszó</i>	↔	<i>aszú</i>
<i>bár</i>	↔	<i>bátor</i>
<i>borja</i>	↔	<i>borjúja</i>
<i>bozontos</i>	↔	<i>bozótos</i>
<i>cár</i>	↔	<i>császár</i>
<i>család</i>	↔	<i>cseléd</i>
<i>csekély</i>	↔	<i>sekély</i>
<i>csillag</i>	↔	<i>csillog</i>
<i>doboz</i>	↔	<i>toboz</i>
<i>dorombol</i>	↔	<i>dörömböl</i>
<i>épen</i>	↔	<i>éppen</i>
<i>és</i>	↔	<i>is</i>
<i>felé</i>	↔	<i>fölé</i>
<i>fiú</i>	↔	<i>fűja</i>
<i>gyógyít</i>	↔	<i>javít</i>
<i>hinta</i>	↔	<i>hintó</i>
<i>hulla</i>	↔	<i>hulló stb.</i>

1.2.2. Szóösszetételek

A Magyar Grammatika (MGr. 321-336) és a Mai magyar nyelv (MMNy. 151-165) vonatkozó fejezetei alapján a következők mondhatók el a magyar nyelvben előforduló szóösszetételekről, általánosságban:

A szóösszetétel, más néven compositio az egyik leggyakoribb szóalkotásmód, mellyel szinte korlátlan mértékben növelhető a szótári szavak száma. Két vagy több szóalak összekapcsolásával új lexéma jön létre, melyet alaki felépítése alapján összetett szónak, compositumnak nevezünk. Ez azonban nem csak szabályokkal leírható szóalkotás során jöhet létre, hanem kialakulhat véletlenszerűen, a gyakori mondatbeli együtthasználat során is. Az összetett szavak azonban nagyrészt más természetű jelkombinációk, mint a

szószerkezetek, szókapcsolatok. Létrejöttüket és használatukat nemcsak szintaktikai szabályok irányítják, hanem szemantikai, morfológiai, helyesírási szabályok is. Jelentésük általában tömörebb, mint a szókapcsolatoké, esetleg egészen el is tér azokétól, ezenfelül az összetétel tagjainak grammatikai viszonya jelöletlen is lehet. A compositumok között sok a jelentéssűrítő, nehezen elemezhető szerkezetű, mely azt jelenti, hogy a szó tagjainak viszonyjelentése nem határozható meg egyetlen szintaktikai jelentésfajta által sem (pl.: *keresztanya, jeltolmács, fűtyművész*). Az összetételi tagok belső, szemantikai kötöttsége egyértelművé teszi az egymáshoz tapadó szóalakok nyelvtani viszonyjelentését. Az összetett szavak, mint lexikális egységet alkotó szóalakok szintaktikailag kötöttek, nem mozdíthatók.

Az összetett szók szerkezetéről elmondható, hogy morfológiai szempontból kéttagúak, két fő részre, előtagra és utótagra bonthatók. Gyakran maga az elő- vagy utótag – esetleg mind a kettő – maga is összetett, ezeket nevezzük többszörösen összetett szavaknak, pl: *vasúthálózat, rokkantnyugdíj, rendőrszenekar, motorkerékpár-alkatrész*. Morfológiai felépítésüket tekintve lehetnek még nyitott vagy zárt szerkezetűek, de többségükre a zárt elemszerkezet jellemző. Mivel az összetett szavak elő- és utótagjai valódi szóalakok, ezért lehetnek ragosak és jelesek is. A ragos és jeles alak általában az előtagokra jellemző, hiszen az utótag viseli az összetett szó egészére vonatkozó toldalékokat.

Az összetett szó jelentése legtöbbször nem csupán összege az elő- és az utótag jelentésének, hanem annál több vagy kevesebb, vagy valami egészen más. Alig-alig különbözik az új szó jelentése az összetevő elemekétől például az *aranygyűrű, énekeskönyv* szavakban, viszont egészen mást jelent, mint az összetevő elemek eredeti jelentése együttesen a következő esetekben: *nagyapa, ebadta, széllebélelt*. Természetesen közbeeső fokozatok is szép számmal akadnak. Olykor hangulati különbség mutatkozik az összetevő tagokhoz képest, vagy jelentéssűrítő összetett szavak alakulnak ki.

Az összetett szavakat az őket alkotó szóalakok nyelvtani-mondattani viszonya alapján csoportosítjuk. Az elő- és az utótag viszonya alapján az összetett szavakat két nagy csoportra oszthatjuk aszerint, hogy van-e grammatikai kapcsolat a szóalakok között, vagy nincsen. A grammatikai szabályok által összekapcsolódó szóalakok szerves

összetételeket hoznak létre, melyek szószerkezetekké vagy szószerkezet-kapcsolatokká alakíthatók át. A szintagmákra visszavezethető összetételek altípusai az alárendelő és a mellérendelő összetételek. A mellérendelők között külön csoportot képeznek a kettőztetés útján keletkezett szavak, az álikeriszavak, az összefoglaló és a laza szóösszetételek. Az alárendelőket tovább bonthatjuk az alárendelés minősége szempontjából, s így megkülönböztethetünk alanyos, tárgyas, határozós és jelzős összetételeket, valamint ide soroljuk a jelentéssűrítő összetételeket is. A szerves összetételek másik típusa morfológiai szószerkezetekké alakítható, ezek adják a morfológiai típusú szóösszetételek csoportját. Az úgynevezett szervetlen összetételek alkotó szóalakjai között nincsen grammatikai viszony.

A hazai és külföldi grammatikák egy része az összetételeket nem tagjaik mondattani viszonya, hanem alapvetően tagjaik szófajisága szerint osztályozza. Beszélnek igei vagy névszói alaptagú, főnévvel, melléknévvel vagy határozószóval bővülő összetételekről, de ez az osztályozás a már nem produktív nyelvi folyamatok termékeinek az osztályozására kevésbé látszik alkalmasnak.

A finn nyelvtanok mindegyike tárgyalja a szóösszetételeket, de ezek között jelentős eltérések tapasztalhatók.

A Suomen kieliooppi című műben (második kiadás, Helsinki-Porvo, 1963.) AARNE PENTTILÄ a finn szóalkotás módjait részletesen tárgyalja. A szóösszetételek közé sorolja az összefoglaló mellérendelő összetételeket (*maailma, sinivalkoinen, suinpäin*), ahol a jelentés igazában a két tag jelentésének az összege, a szóisméltéses összetételeket (*aiiai!, nonono!*) és a determinatív, határozott összetételeket (*Kristus-lapsi, poikaystävä, naisrunoilija, leskikuningatar*), melynek tagjai olyannyira egyenértékűek egymással, hogy nehéz megmondani, melyik áll a bővítmény és melyik a főszó pozíciójában. Ezeket dvandva-, azaz kopulatív szóösszetételeknek szokták nevezni. Szóösszetételnek tartja még a *näemmä ~ näämmä* (< *näen mä*), *kuulemma* (< *kuulen ma*) típusú alakokat, a *jompikumpi, jommankumman, joku, jonkun-félüket*, és természetesen a számneveket (*kaksikymmentä, kolmesata*). A *päin* utótaggal szerkesztett formák egy részét összetett szónak (*eteenpäin, sinnepäin, taaksepäin*), másik részét viszont szókapcsolatnak tartja

(*kotiin päin, omin päin, etelään päin*). Az *yhtä*- előtagú szóalakok általában nem szóösszetételek, de PENTTILÄ mégis kivételt tesz az *yhtähaava, yhtälailla, yhtämittaa, yhtäpäättä, yhtäkkiä* szavak esetében, összetételeknek tartva ezeket.

LAURI HAKULINEN (Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki, 1979. 383-) a szóalkotás tárgyalása során eltérve PENTTILÄTől két nagy csoportot különít el, a morfológiai-szemantikai, és a pusztán szemantikai úton létrejött szóalkotási módokat. Az előbbiben tárgyalja az összefoglaló szóösszetételeket (*maailma*), illetve a *bahuvrihi* típusú szavakat (*puupää, kovanaama, sinisilmä*). A tisztán jelentéstani úton létrejött szóalkotási módok közé sorolja a jelentésváltozással létrejött szavakat és a fordítási kölcsönzéseket. A szóösszetételek sajátos csoportját alkotják rendszerében az *ihmiskunta, hevoshoitto, herrasmies, jumalusko, tarkkampuja* típusú szavak, amelyek előtag- vagy alakcsonkítással jöttek létre (*ihminen > ihmis-, hevonen > hevos-, herranen > herras-, jumala-usko > jumal-usko, tarkka-ampuja > tarkk-ampuja*), s összevethetők a magyar *gazduram, gazdasszony*-féle szóösszetételekkel (< *gazda-uram, < gazda-asszony*).

A Suomen kielen käsikirja (toimittaja: OSMO IKOLA, Helsinki, 1968.) szóösszetételekről szóló része nem tekinti feladatának az elméleti jellegű osztályozást, inkább nyelvhelyességi, helyesírástani szempontokat érvényesít. Viszont érdekes megvizsgálni, hogy az eddig tárgyalt művekben nem említett típusokat hova is sorolja a kézikönyv. A szóösszetételek közé sorolja például az *iankaiken, sellainen* (< *sen lajinen*), *tällainen* (< *tämän lajinen*), *nimenomaan, yksinomaan, vastedes, jompikumpi, jotenkuten*-féléket, a *putipuhdas, upouusi, missäpäin, päinvastoin* típusú szavakat, de a *muun muassa, sitä paitsi*-féléket már szókapcsolatnak tartja.

FRED KARLSSON a Suomen peruskielioppi-ban (Pieksämäki, 1982. 229-230) a szóösszetételek leggyakoribb típusait ugyanúgy morfológiai szempontból tárgyalja, mint elődei, aszerint tehát, hogy képzett szavakból, kettőnél több szóból vagy milyen szófajokból jönnek létre. KAISA HÄKKINEN (Kielitieteen perusteet. Helsinki-Tampere, 1994. 142) és ERKKI ITKONEN (Kieli ja sen tutkimus. Helsinki, 1966. 235-242) szintén mellérendelő, azaz kopulatív és alárendelő, azaz determinatív szóösszetételeket különböztet meg. ITKONEN osztályozása a finn nyelvtani kutatásokban úttörő

jelentőségű, mivel a morfológiai szempont mellett a szintaktikai funkciót is figyelembe veszi, amikor jelzői, határozói és tárgyias szóösszetételekről is beszél.

A magyar és a finn kutatások eredményeinek összevetése nem könnyű, mivel egy alapjaiban morfológiai és logikai (jelentéstani) osztályozás eredményeképpen létrejött finn szóösszetétel-rendszert kell összevetni egy olyan magyar rendszerrel, amely viszont legnagyobbbrészt, sőt szinte kizárólag szintaktikai szemléletű. A magyar kutatók egyöntetűen vallják, hogy a szóösszetételek a mondatban, a mondattani szerkezetekben jöttek létre, szókapcsolatokból váltak ki, szigetelődtek el, s váltak önálló lexikai egységgé.

A szóösszetételek magyar rendszerébe sorolva a megfelelő finn szóösszetételeket a következőket láthatjuk: A szervetlen szóösszetétel mindkét nyelvben megvan, de a finn nyelvtanok nem különítenek el ilyen megnevezésű kategóriát. A magyarban egyrészt a *Miatyánk, Hiszekegy, csaknem, hogyha* alakok tartoznak ide, a finnben pedig a *jospa, jotenkuten, jollen, miltei* alakok. A szerves szóösszetételek természetesen a finnben is megtalálhatók, viszont hiányoznak a magyarhoz hasonlítható mellérendelő szóismétléses összetételek, a *már-már-félék*, az álikerítéses formák és a laza szerkezetű szóösszetételek is. A magyarhoz hasonló valódi mellérendelő alakokat sem találhatunk. Vitatható az ún. összefoglaló szóösszetételek osztályozása, mivel ezek alárendelőknél semmiképpen nem nevezhetők. Legelfogadhatóbb osztályozásuk az lehetne, ha a valódi összetételek egyik típusának tartanánk őket. E mellett szólna a mellérendelőkre jellemző morfológiai sajátosság, hogy a végződéseket csak az utótag veszi fel, másrészt az elemek nyelvi értelemben hasonló jelentésűek (vagy azonos fogalmi körbe tartoznak), s szófaji szempontból is az jellemző rájuk, hogy csak azonos szófaji kategóriába tartozó szavak társulhatnak összetétellé.

Az alárendelő összetételek magyar osztályozása lényegében tér el a finntől. A finn osztályozások elsősorban morfológiai, szemantikai és logikai szempontok alapján csoportosítanak, egyetlen olyan sincs, ahol igazi szintaktikai szempontú osztályozást találunk. PENTTILÄNél talán nyomokban felfedezhető, amikor a determinatív szóösszetételek között említést tesz arról, hogy az egyik szó a másik bővítménye, illetve hogy az összetétel előtagjában a genitivuson kívül más esetrag is előfordulhat

(*vapaanolo, olemassaolo, osaaottava, maihinnousu*), amely tulajdonképpen morfo-szintaktikai szempont figyelembe vételét jelenti.

	MAGYAR		FINN
<u>Szervetlen</u>	<i>Miatyánk</i> <i>Hiszekegy</i> <i>bárcsak</i>	<i>hogyha</i> <i>csaknem</i>	<i>isämeidän</i> <i>jospa</i> <i>jotenkuten</i>
<u>Szerves</u> <u>Mellérendelő</u>			
Szókettőzés	<i>már-már</i> <i>olykor-olykor</i> <i>egy-egy</i>		–
Álikerszavak	<i>ágas-bogas</i> <i>csillog-villog</i>		?
Laza összetételek	<i>út-ver</i> <i>hírneves</i>		<i>Itävalta-Unkari</i> <i>suomalais-ugrilainen</i> <i>joten-kuten</i>
Valódi (és összefoglaló)	<i>orca</i> <i>ország-világ</i> <i>szántó-vető</i> <i>iafia</i>	<i>búbánat</i> <i>szóbeszéd</i> <i>hírnév</i>	<i>maailma</i> <i>kyntäjä-kylväjä</i> <i>edestakaisin</i> <i>suinpäin</i>
<u>Alárendelő</u>			
Alanyos	<i>mennydörög</i> <i>eszeveszett</i> <i>felemás</i> <i>ügyefogyott</i> <i>hófödte</i>	<i>hasznavehetetlen</i> <i>agyalágyult</i> <i>magvaváló</i> <i>istenadta</i>	<i>kenties</i>
Tárgyas	<i>favágó</i> <i>egyetértés</i> <i>részt vesz</i>	<i>semmitmondó</i> <i>idejétmúlt</i> <i>jótáll</i>	<i>mitäänsanomaton</i>
Határozós	<i>figyelembevétel</i> <i>újjászületés</i> <i>földönfutó</i> <i>szemrehányás</i> <i>távollét</i> <i>közeljövő</i>	<i>helyreigazítás</i> <i>igénybevétel</i> <i>napraforgó</i> <i>ennivaló</i> <i>nagyravágás</i> <i>együttérzés</i>	<i>huomioonotto</i> <i>lähitulevaisuus</i> <i>poissaolo</i> <i>poismennyt</i> <i>väärinkäsitys</i> <i>vapaanolo (ess.)</i>

	<i>jóváhagy</i> <i>tejberizs</i>	<i>életrevaló</i> <i>újjaépítés</i>	<i>puhtaaksikirjoitus</i> (transl.) <i>osaaottava</i> (part.) <i>päässälasku</i> (iness.) <i>maihinnousu</i> (illat.) <i>suustaladattava</i> (elat.) <i>ongellaistuja</i> (adess.) <i>maaltapako</i> (abl.) <i>manallemennyt</i> (all.) <i>lakittaolija</i> (abess.) <i>pahoinvointi</i> (instr.)
Jelzős	<i>fenyőfa</i> <i>diáklány</i> <i>bőrkabát</i> <i>képeskönyv</i> <i>háromszög</i> <i>mindennap</i> <i>béremelés</i> <i>bolondokháza</i> <i>ujjlenyomat</i> <i>nyersvas</i>	<i>fiúgyermek</i> <i>juhnyáj</i> <i>hóember</i> <i>műanyag</i> <i>napkelte</i> <i>istennyila</i> <i>vásárfia</i> <i>városháza</i> <i>égitest</i> <i>jómódú</i>	<i>kuusipuu</i> <i>poikalapsi</i> <i>nuorimies</i> <i>lammašlauma</i> <i>nahkatakki</i> <i>kuvakirja</i> <i>kaksisataa</i> <i>palkankorotus</i> <i>markkinatori</i> <i>sentähden</i> <i>puupää</i> <i>kovanaama</i>

1.2.3. Ikerítés

Azt a szóalkotási módot, amely egy szót saját, hangalak tekintetében meghatározott szabályok szerint módosított változatával kapcsol össze, ikerítésnek nevezzük. A létrejött új szó az ikerszó, mely a részleges szóismétlés hatását kelti. A szabályos hangalaki összecsengést az ikerszónak vagy a magánhangzói, vagy a mássalhangzói között, esetleg mindkettő közt mutatkozó egymásra vonatkozás okozza. Mind a magánhangzók tekintetében különböző, mind a mássalhangzók tekintetében különböző ikerszók kétféleképpen lehetnek. Egyrészt, ha palatális előtagúhoz veláris magánhangzót tartalmazó utótag társul, pl.: *gizgaz*, *mendemonda*, másrészt ha illabiális palatális előtaghoz kapcsolódik labiális palatális utótagú szó, mint például *girbe-görbe*, *zireg-zörög*. A mássalhangzók tekintetében hiányozhat az előtagról az utótag kezdő labiális mássalhangzója (*ejnye-bejnye*, *icipici*), vagy mindkét tag mássalhangzóval kezdődik

ugyan, de az előtag kezdő mássalhangzója helyén az utótag elején valamilyen labiális mássalhangzót találunk (*tarkabarka, csigabiga*). Mind magán-, mind mássalhangzók tekintetében különböznek a tagok például az *izeg-mozog, idres-fodros*-típusú szavakban. (vö. BENCZÉDY-FÁBIÁN-RÁCZ-VELCSOV: Mai magyar nyelv. Budapest, 1968. 160-161)

A Magyar grammatika (i.m. 337) két csoportot különít el, beszél indukciós és párhuzamos ikerítésről. Ha egy adott, a nyelvben már meglévő szóalak mintájára egy hozzá hasonló hangsort hozunk létre, akkor indukciós ikerítésről beszélhetünk. Ennek a hangsornak nincsen önálló jelentése, mégis önálló szóalakként használjuk. Az önálló hangalakkal és jelentéssel rendelkező szót indukáló tagnak, az ikerszó másik tagját pedig ikerítménynek nevezzük. Az ikerszó és az indukáló tag jelentése között nincs tartalmi különbség, ám az ikerszó más hangulati-stilisztikai funkcióval rendelkezik az önállóan használt alaptaghoz képest, pl.: *ciróka-maróka, limlom, ugrabugrál*, stb. A párhuzamos ikerítés esetében olyan, két tagból álló szó jön létre, amelyben egyik tagnak sincs önálló hangalakja és jelentése, hanem csakis együtt, a létrejött egyetlen lexémában fordulhatnak elő. Ebbe a típusba legnagyobb számban mondatszók tartoznak, például *irgum-burgum, nyif-nyaf, kutykurutty*. A magyar nyelv bővelkedik ikerszavakban:

Az előtag önálló (értelmes) szó	Az utótag önálló (értelmes) szó	Egyik tag sem önálló (értelmes) szó
<i>agyabugyál</i>	<i>bidres-bodros</i>	<i>fityfiritty</i>
<i>csereberél</i>	<i>cikkcakk</i>	<i>kutykurutty</i>
<i>csigabiga</i>	<i>csitt-csatt</i>	<i>incifinci</i>
<i>csing-ling</i>	<i>csireg-csorog</i>	<i>etyepetye</i>
<i>csip-csup</i>	<i>csiszeg-csoszog</i>	<i>bimbam</i>
<i>dibdáb</i>	<i>diceg-döcög</i>	<i>tiktak</i>
<i>farkas-barkas</i>	<i>dimbes-dombos</i>	<i>ripsz-ropsz</i>
<i>handabanda</i>	<i>dirib-darab</i>	<i>retyerutya</i>
<i>hintá-palinta</i>	<i>dirmeg-dörmög</i>	<i>cókmók</i>
<i>ingó-bingó</i>	<i>girbe-gurba</i>	<i>tingli-tangli</i>

<i>tarkabarka</i>	<i>gizgaz</i>	<i>terefere</i>
<i>Anna-Panna</i>	<i>icipici</i>	<i>lárifári</i>
<i>Andi-Bandi</i>	<i>irul-pirul</i>	<i>gezemice</i>
<i>Erzsi-Perzsi</i>	<i>kesze-kusza</i>	<i>recefice</i>
<i>Ista-Pista</i>	<i>ringy-rongy</i>	<i>csimm-bumm</i>

A finn nyelvben is találhatunk ún. hangzaspárokat, amelyek több idegen nyelvben is fellelhetőek, mint pl.: *kling klang, krims krams, villervalla, virrvarr*. PENTTILÄ jelentős művében több olyan szó fordul elő, melyeket nem kategorizál egyértelműen. A szóösszetételként való besorolást a szerző kizártnak tartja, hangalakjukat és jelentésüket tekintve azonban megegyezni látszanak a magyar nyelvben ikerszóként értelmezett lexémákkal (*hujan hajan, riipin raapin, huiskin haiskin, mielin kielin, nipin napin, ristiin rastiin, sikin sokin, silloin tällöin*, stb.).

1.2.4. Szóképzés

A képző olyan toldalék, amely valamely szóhoz hozzájárulva új szót, lexikai egységet hoz létre, ugyanakkor grammatikai eszköz is, amely alakilag módosítja a szót, s ezzel együtt a szó jelentése is módosul. A szóképzés (derivatio) az a művelet, amelynek során valamely szóhoz bizonyos toldalék hozzáadásával új, más jelentésű szót alkotunk. Azt a szót, amelyhez a toldalékot illesztjük, alapszónak (primitivum) hívjuk. Az alapszóból a képző hozzáadásával alakult új szót származékszónak, képzett szónak (derivatum) nevezzük. A származékszót újra megtoldhatjuk képzővel, ilyenkor a képzett szó a képzendő alapszava lesz. Ha származékszóból képző hozzáillesztésével újabb származékszót alkotunk, többszörös képzésről beszélünk (vö. TOMPA JÓZSEF (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. Budapest, 1961. 333-344 és MGr. 307-320). A szóképzés, illetőleg a többszörös képzés lehetőségei szinte korlátlanok. Ily módon érthető, hogy a szókészlet igen tekintélyes részét származékszavak teszik ki.

Jelenleg a képzők keletkezésének három fő módját tartja számon a nyelvtudomány, bár szórványosan más lehetőségek is megállapíthatóak. A három fő keletkezési mód, amelyek mindegyike egymással keveredve is hozhat létre új formánsokat, a következő:

- a) az agglutináció, vagy összetétel útján való képzővé válás
- b) az adaptáció, vagy szóvégek megelevenedése
- c) morfémbokrok keletkezése.

Más toldalékok, a ragok és jelek is általában ugyanilyen módon jönnek létre, tehát minden formáns megszületésében ennek a három említett keletkezési módnak van a legfontosabb szerepe.

Az agglutináció útján önálló szóból keletkezett szuffixumokra úgyszólván minden nyelvből idézhetünk példákat, így a németben *-heit, -schaft, -tum* stb., a francia nyelvben a *-ment* stb. A finnugor nyelvekben is több olyan önálló szót ismerünk, melyek igen gyakran szerepelnek valamilyen összetétel utótagjaként nem önálló jelentéssel, hanem csak jelentésmódosító funkcióval, vagyis útban vannak a végződésé válás felé. Ilyen pl. a finn *-kunta* végződés is, melynek eredeti jelentése 'embercsoport'. Ma már önálló szóként nem él, gyűjtőnevek utótagjaként, illetve most már képzőjeként azonban gyakran találkozunk vele: *seurakunta, maakunta, kasvikunta, eläinkunta* stb.

A képzők keletkezésének másik módja az adaptáció, más szóval a szóvégek megelevenedése. Az ősi képzőkről, melyeknek keletkezése a finnugor vagy uráli együttélés idején indult meg, természetesen nem lehet megállapítani, mi volt az előzményük, milyen nyelvi elemből s milyen úton fejlődtek formánsokká. Az újabban keletkezett képzők között azonban kétségtelenül több példát találunk az agglutinációs, mint az adaptációs úton való keletkezésre. A finn nyelvben ez a keletkezési mód nagyon ritka.

A magyarban több toldalék részleges adaptációval keletkezett. Ilyen például a *-si* melléknévképzőnk (*falusi, tanyasi*), amelyet az egyetlen *városi* melléknévből vont el a nyelvérzék a 'valahova tartozás' jelentésével. Szintén az adaptáció körébe utalhatjuk a *-nok, -nök* képzőt, mely a szláv *-nik*-re vezethető vissza. (*dvornik – udvarnok*). Az *udvar – udvarnok* alakpár alapján a magyar nyelvérzék kikövetkezteti a *-nok* képzőt, s

'valamivel foglalkozó' jelentéssel képez vele új származékokat, például *pohárnok*, *asztalnok*.

Új képzők létrehozásának a harmadik módja ősi, elemi képzők képzőbokokká alakulása.

Ezek az ősi képzők már megvoltak az ugor, finnugor vagy az uráli együttélés idején. Ez az időbeli nagy távolság szinte lehetetlenné teszi a keletkezés módjának megállapítását. A képzőbokorra összeolvadás többféleképpen történhet. A jelentésmódosítás szempontjából azonos funkciójú képzők úgy forrhatnak össze, hogy az elemi formánsaik jelentése, helyesebben jelentésmódosító funkciója kezd elhalványulni, s a nyelvérzék szükségesnek látja hasonló funkciójú elemi képzővel való megerősítését. Különböző funkciójú képzők is összetapadhatnak képzőbokokká. Az így keletkezett képzőbokor aztán ráértéssel kapja meg az új, jelentésmódosító szerepét.

Így keletkezett például a *-gat*, *-get* gyakorító képzőbokor, melyben az *-at*, *-et* elem nem más, mint az egyszerű *-t* műveltető képző tövégi magánhangzóval bővült alakja. Ez a formáns gyakran járult *-g* gyakorító képzős származékokhoz, természetesen jól érezhető műveltető jelentéssel: *mozog* > *mozgat*, *forog* > *forgat*. Ezekből a származékokból a nyelvérzék egész *-gat*, *-get* végződést vont el gyakorító képzői funkcióval. A *-más*, *-més* képzőbokorunk is hasonlóképpen, a következő elemekből áll: mozzanatos *-m* + igenévképző *-i* + kicsinyítő *-s*.

A finn nyelvben is találhatunk példákat a képzőbokok meglétére. Ilyen például a *-kalainen*, *-käläinen* képző, melynek összetevői a *-ka*, *-kä* latívuszrag + *-la*, *-lä* + *inen* kicsinyítő képzők, vagy az *-usta*, *-ystä* képzőben a következő elemek: kicsinyítő *-us*, *-ys* + ismeretlen eredetű *-ta*, *-tä*.

A származékszó jelentésének magvát az alapszó jelentése adja. Az alapszó jelentésének érvényesülését a képzett szóban alapszó-besugárzásnak nevezzük. (vö. A mai magyar nyelv. 115) Szerkezeti szempontból az alapszó lehet egyfelől tőszó vagy származékszó, másfelől egyszerű vagy összetett szó (*folt-oz*, *fény-kép-ész*). Ritkább esetben előfordulhat, hogy szóösszevonás, illetve betűszó szerepel alapszóként. Rendszerint jeltelen, ragtalan szótári alapalakra kell gondolnunk (*szép-ség*), ha alapszóról beszélünk,

csak ritkán jellel vagy raggal bővült szóalakváltozatra (*könnyebb-ít, falum-béli, láttam-oz*).

Szófaját tekintve az alapszó rendszerint ige (*ad-ogat, ül-dögél*) vagy névszó (*asztal-os, ügyes-ség*), mégpedig elsősorban főnév és melléknév. Ritkábban egyéb szófajú szó is lehet a továbbképzés alapja, például határozószó, indulatszó, szó értékű hang, vagy szókapcsolat (*mellett-i, jaj-gat, ö-zik, gazdálkodjokosan-ozik*).

Tőtani viselkedés tekintetében az alapszók nem mutatnak egységes képet. Az úgynevezett egyalakú tövű alapszavak mindig ugyanabban az alakban jelentkeznek a képző (képzők) előtt. Ilyen például a *tanít* és a *kerül* ige. (*tanít-tat, tanít-gat, tanít-va, tanít-ó, tanít-ás, tanít-ható, tanít-atlan stb.*) A többalakú tövűek ellenben a képzők egy részét a szótári-, a képzők más csoportját a nem szótári tőalakhoz veszik fel. Például *szerepel-get, szerepel-ni, szerepel-tet, szerepel-het, de szerepl-és; vagy kanál-ka, kanal-az; vagy jó-ság, jó-féle, jav-ul, jav-ít* (I. BENCZÉDY–FÁBIÁN–RÁCZ–VELCSOV: A mai magyar nyelv. 1968. 115)

A képző nyelvi funkciója új szavak alkotása. Az alapszó és a származékszó szófaját is figyelembe véve funkciójuk szerint négy csoportba oszthatjuk a képzőket. Igei alapszó esetén deverbális, névszói alapszó esetén denominális képzőkről, a létrehozott új szó szófaja alapján viszont igeképzőkről és névszóképzőkről beszélhetünk. Vannak tehát:

- igéből igét képezők (deverbális verbumképzők)
- névszóból igét képezők (denominális verbumképzők)
- igéből névszót képezők (deverbális nomenképzők)
- névszóból névszót képezők (denominális nomenképzők)

Sok képző deverbális és denominális szóképzésre egyaránt alkalmas, mert igéhez is, névszóhoz is hozzákapcsolódhat. Másrészt igéket, névszókat is alkothatunk olykor ugyanazzal a képzővel. Gyakran nehéz eldönteni, hogy deverbális vagy denominális képzésről van-e szó, mert az alapszó elhomályosulása miatt már nem tudjuk meghatározni a szófaját.

Bármely képző jelentéséről beszélve szem előtt kell tartanunk, hogy a képző megváltoztatja ugyan a szó jelentését, de neki magának – ahogy nincs a szóéhoz hasonló

önálló léte – nincs olyan önálló, teljes fogalmi jelentése, amilyen a szónak van. A képző jelentésén voltaképpen azt a jelentésmozzanatot értjük, amellyel az alapszó jelentését megmásítja. A jelentésmódosítás mértéke azonos képzőkkel alkotott származékokban is igen változatos lehet. Ugyanazt a jelentésmódosítást több különböző képzővel is véghezvihetjük. Az azonos vagy nagyon hasonló jelentésváltozást létrehozó képzőket azonos vagy rokon értelmű (szinonim) képzőknek nevezzük. Többször ugyanazon alapszóhoz is hozzájárulhatnak rokon jelentésű képzők. Ilyenkor jelentésmegoszlás vagy legalább használati különbség jöhet létre a szinonim származékok között. Előfordul, hogy a teljesen eltérő funkciójú és jelentésű képzők alaki tekintetben megegyeznek egymással. Ezeket nevezzük azonos alakú, homonim képzőknek. Vannak ellentétes, antonim jelentésű képzők is.

A képzőnek többféle jelentése, illetőleg jelentésárnyalata is lehet. Ezt a jelenséget a képző többértelműségének, poliszemantizmusának nevezzük. Ez a jelenség részben újabb keletkezésű, részben igen régi, a nyelv állapotának arra az ősi szakaszára tehető, amikor a képzők keletkezése az első, kezdetleges fokon megindult. Ebben az ősi állapotban a képzők funkciója abban állt, hogy az alapszó jelentését valamilyen bizonytalan irányban módosítsák, s hogy milyen irányban, azt mindig a beszéd alkalmi körülményei döntötték el. Vannak azonban olyan képzők, melyeknek legalább főbb jelentésárnyalatai már az uráli együttélés korában kialakultak.

A képző jelentésének, jelentésárnyalatainak kialakulását, jelentésváltozásait több tényező befolyásolja. Ezek közül kétségtelenül legfontosabb az alapszó-besugárzás, más néven irradiáció. (vö. A mai magyar nyelv. 115) A képzők alakulásában, jelentésük fejlődésében a velük alkotott származékoknak is van szerepük. Beszélhetünk tehát a származékszó jelentésének besugárzásáról is, ha a képző funkcióját befolyásoló tényezőket vesszük sorra. Ha ugyanis idővel a származékszavak jelentésváltozáson esnek át, a nyelvérzék az új jelentést ráértéssel a képzőnek tulajdonítja, s az így megváltozott jelentésmódosító funkcióval használja fel új szavak képzéséhez.

A képzők alakját, tótani viselkedését vizsgálva elmondhatjuk, hogy – éppúgy, mint a másik két toldalékcsoport tagjai – lehetnek egyalakúak és többalakúak, egyetlen hangból vagy több hang kapcsolatából állóak. Mind a magyar, mind pedig a finn nyelvben több

variációra lehet példát találni aszerint, hogy a mássalhangzók és a magánhangzók milyen módon és sorrendben kapcsolódnak egymáshoz. Egy rövid táblázat segítségével a legegyszerűbb számba venni ezeket a lehetőségeket:

-C	-s	<i>ajtós (ajtó)</i>	-s	<i>veres (veri)</i>
-V	-i	<i>holnapi (holnap)</i>	-o, -ö	<i>lehto (lehti)</i>
-CV	-ni	<i>adni (ad)</i>	-ja, -jä	<i>tulija (tuli)</i>
-VV			-ea, -eä	<i>kankea (kanki)</i>
-VC	-at, -et	<i>mosat (mos)</i>	-us, -ys	<i>lempeys (lempi)</i>
-CVC	-ság, -ség	<i>dombság (domb)</i>	-tar, -tär	<i>piispatar (piispa)</i>
-CCV			-kko, -kkö	<i>rapakko (rapa)</i>
-CCVC	-tlan, -tlen	<i>hibátlan (hiba)</i>		

A magyar nyelvben leggyakoribb talán a -CVC szerkezet, a finnben viszont a -CV, illetve a -CCV előfordulása a legsűrűbb.

Szerkezeti szempontból a képzők vagy egyszerű (elemi), vagy összetett képzők (képzőbokrok). Egyszerűek azok, amelyek egyetlen képzőelemből állnak, összetettnek pedig azokat nevezzük, amelyekben két, esetleg több egyszerű képző van összeforrvá. A mai nyelvtudat a több képzőből összeforrt képzők legnagyobb részét már nem tudja elemeire bontani, ezek eredeti képzőbokor voltát csak a nyelvtörténeti vizsgálat tudja kimutatni.

A képzők a különböző nyelvi korszakokban nem egyforma mértékben gyarapítják a szókincset. Az olyan képzőt, amellyel ma is alkothatunk új szavakat, termékeny (produktív, aktív) képzőnek nevezzük. Ezzel szemben az olyat, amely új szó képzésére már nem alkalmas terméketlen (improduktív, passzív) képzőnek mondjuk. Ugyanaz a képző lehet egyik funkciójában produktív, a másikban nem. Egy képző termékeny vagy terméketlen volta nem függ a származékok számától.

Az előfordulás számbeli mennyisége alapján beszélhetünk gyakori, illetőleg ritka képzőkről. Mind a termékeny, mind a terméketlen képzők között vannak gyakoriak és ritkák.

A magyar nyelvben előforduló képzőket KESZLER BORBÁLA rendszerezése alapján egy táblázat segítségével kívánom bemutatni (vö. MGr. 307-320).

<u>Deverbális verbum képző</u>	gyakorító	-gat/-get	<i>nézeget, beszélget</i>
		-z	<i>öntöz, hordoz</i>
		-kod/-ked/-köd	<i>lépked, kapkod</i>
		-gál/-gél	<i>szaladgál, nevetgél</i>
		-l(-ol/-el/-öl)	<i>csahol, kelepel</i>
		-dos/-des/-dös	<i>vagdos, bökdös</i>
		-dogál/-degél/-dögél	<i>mendegél, üldögél</i>
	mozzanatos	-an/-en	<i>pattan, rezzen</i>
		-ant/-ent	<i>dobbant, tüsszent</i>
		-ad/-ed	<i>ébred, hasad</i>
		-dul/-dül	<i>kondul, perdül</i>
		-dít	<i>mozdít, fordít</i>
	műveltető	-at/-et; -tat/-tet	<i>irat, áztat</i>
		-ít	<i>tanít, szállít</i>
		-aszt/-eszt	<i>akaszt, éleszt</i>
	szenvedő	-atik/-etik; -tatik/-tetik	<i>adatik, engedtetik</i>
	visszaható	-ódik/-ődik	<i>vonzódik, verődik</i>
		-kodik/-kedik/-ködik	<i>mosakodik, verekedik</i>
		-kozik/-kezik/-közik	<i>vágyakozik, törülközik</i>
	ható ige képzője	-hat/-het	<i>mehet, indulhat</i>
<u>Deverbális nomen képző</u>	főnévképző	-ás/-és	<i>ajánlás, verés</i>
		-alom/-elem	<i>mozgalom, félelem</i>
		-dalom/-delem	<i>fájdalom, forradalom</i>
		-ság/-ség	<i>tanulság, sietség</i>
		-at/-et	<i>falat, ítélet</i>
		-mány/-mény	<i>tudomány, készítmény</i>

		-vány/-vény	<i>ásvány, szökevény</i>
	igenévképző	-ni (fn.-i in.)	<i>hallgatni, kérni</i>
		-ó/-ő (foly. mn.-i in.)	<i>látó, néző</i>
		-t/-tt (bef. mn.-i in.)	<i>adott, nézett</i>
		-andó/-endő (beálló mn.-i in.)	<i>adandó, nézendő</i>
		-va/-ve (határozói)	<i>kapva, kérve</i>
	melléknévképző	-ós/-ős	<i>tartós, sietős</i>
		-ékony/-ékeny	<i>hajlékony, érzékeny</i>
		-tlan/-tlen	<i>ártatlan, éretlen</i>
<u>Denominális nomen képző</u>	főnévképző (kicsinyítő)	-cska/-cske	<i>aprócska, kezecske</i>
		-ka/-ke	<i>leányka, egérke</i>
		-i	<i>csoki, ovi</i>
		-csi	<i>Jancsi, repcsi</i>
		-ci	<i>Anci, Berci</i>
		-u	<i>apu, anyu</i>
		-s	<i>fazekas, boltos</i>
		-ság/-ség	<i>jóság, minőség</i>
		-né	<i>boltosné, Kovácsné</i>
		-ász/-ész	<i>fodrász, kertész</i>
	melléknévképző	-s	<i>cukros, ezüstös</i>
		-ú	<i>nagyszájú, bőkezű</i>
		-i	<i>baráti, gyári</i>
		-nyi	<i>tenyéryi, milliónyi</i>
	számnévképző	-d	<i>negyed, tized</i>
		-dik	<i>ötödik, huszadik</i>
<u>Denominális verbum képző</u>	cselekvő értelmű igét alkotó képző	-z(ik)	<i>sóz, utazik</i>
		-l(ik)	<i>dobol, fehérlik</i>
		-ít/-sít	<i>alakít, erdősít</i>
		-kodik/-kedik/-ködik	<i>kertészkedik, gondolkodik</i>
		-ul/-ül	<i>gyógyul, kékül</i>

A finn egyetemes nyelvtanok mindegyike elvégez bizonyos csoportosítást, illetve rendszerezést a képzők körében. LAURI HAKULINEN (Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki, 1979. 102-) munkájában példák sokasága, funkció és jelentés szerinti alcsoportok, más képzőkre való utalások, néhol etimológiai adatok segítik ezen toldalékok minél alaposabb megismerését. Csak a névszóhoz járuló névszóképzők tárgyalásakor felsorol 22 elsődleges, és 62 másodlagos képzőt, az igékhez járulók közül 10 elsődleges, és 34 másodlagos képzőt. Az igéképzők között igéhez járulhat 14 elsődleges és 15 másodlagos, névszóhoz pedig 8 elsődleges és 10 másodlagos képző.

OSMO IKOLA Suomen kielen käsikirja című könyvében (Helsinki, 1968. 179-) más rendszerezés található. Először a legfontosabb névszó, majd az igéképzőket mutatja be. A legritkábban előforduló, illetve a nyelv felépítése szempontjából leglényegtelenebb képzők kimaradtak ebből a felsorolásból. Ha a képzőnek különböző jelentésfunkciói vannak, mint ahogy ez gyakran előfordul, akkor a legáltalánosabb és legtipikusabb jelentése csoportjában kell keresni.

A Suomen peruskieloppi (Pieksämäki, 1982. 219-230) összesen 46 képzőt különböztet meg egymástól, a következő megoszlásban: 15 denominális nomen képző, 15 deverbális nomen képző, 10 deverbális verbum képző és 6 denominális verbum képző.

Az alábbi táblázat egy ennél részletesebb rendszerezést nyújt a finn nyelvben megtalálható produktív és kevésbé produktív képzőkről. (vö. LEPÄSMAA-LIEKO-SILFVERBERG: Miten sanoja johdetaan?. Helsinki, 1996)

<u>Deverbális verbum képző</u>	-tta/-ttä	<i>asuttavat, väsyttävät</i>
	-ele, -skele, -skentele, -ntele	<i>huutelevat, opiskelevat</i>
	-aise/-äise	<i>lukeisevat, kysäisevät</i>
	-ahta/-ähtä	<i>huudahtavat, lopahtavat</i>
	-u/-y	<i>tuntuvat, liittyvät</i>
	-hti	<i>huolehtia, murehtia</i>
	-ksi	<i>kuljeksia, piileksiä</i>
	-pu/-py	<i>saapua, juopua</i>
	-htu/-hty	<i>punehtua, tervehtyä</i>

<u>Deverbális nomen képzők</u>	-ja/-jä	<i>kertoja, toimittaja</i>
<u>(főnévképzők)</u>	-os/-ös	<i>ostos, käännös</i>
	-us/-ys	<i>leikkaus, metsästys</i>
	-e	<i>katse, jauhe</i>
	-in	<i>avain, soitin</i>
	-minen	<i>tekeminen, lukeminen</i>
	-ma/-mä	<i>muistelma, elämä</i>
	-nta/-ntä	<i>toiminta, hallinta</i>
	-nto/-ntö	<i>tutkinto, uskonto</i>
	-nti	<i>vointi, myynti</i>
	-mus/-mys	<i>tutkimus, sopimus</i>
	-o/-ö	<i>luettelo, lehti</i>
	-u/-y	<i>juoksu, pääsy</i>
	-mo/-mö	<i>kampaamo, leipomo</i>
	-na/-nä	<i>hulina, hälinä</i>
	-jainen/-jäinen	<i>huotajaiset, myyjäiset</i>
<u>(melléknévképzők)</u>	-ma/-mä	<i>rakastama, kirjoittama</i>
	-nut/-nyt	<i>syönyt, antanut</i>
	-maton/-mätön	<i>kokematon, uskomaton</i>
	-ttu/-tty	<i>annettu, sovittu</i>
	-va/-vä	<i>naurava, kiiltävä</i>
	-ttava/-ttävä	<i>syötävä, valittava</i>
	-einen	<i>kielteinen, alisteinen</i>
	-ias/-iäs	<i>kohtelias, puhelias</i>
<u>Denominális nomen képző</u>	-sto/-stö	<i>saaristo, lehdistö</i>
<u>(főnévképzők)</u>	-lainen/-läinen	<i>vuokralainen, eläkeläinen</i>
	-kas/-käs	<i>ehdokas, asiakas</i>
	-tar/-tär	<i>kuningatar, onnetar</i>
	-us/-ys (-uus/-yys)	<i>pimeys, hulluus</i>
	-kka/-kkä	<i>haarukka, mansikka</i>
	-(i)nen	<i>tyttönen, lehtinen</i>
	-le	<i>riekale, räätäle</i>
	-lo/-lö	<i>kotelo, yksilö</i>
	-ne	<i>käsine, perinne</i>
<u>(melléknévképzők)</u>	-hko/-hkö	<i>pienehkö, lämpimähkö</i>
	-in	<i>suurin, kaunein</i>

	-inen	<i>aurinkoinen, kotoinen</i>
	-kas/-käs	<i>äänekäs, iäkäs</i>
	-lainen/-läinen	<i>sellainen, kreikkalainen</i>
	-llinen	<i>taivaallinen, jalallinen</i>
	-mainen/-mäinen	<i>naismainen, nestemäinen</i>
	-mpi	<i>suurempi, helpempi</i>
	-ton/-tön	<i>pilvetön, onneton</i>
	-immainen/-immäinen	<i>uloimmainen, ensimmäinen</i>
	-isa/-isä	<i>valoisa, kalaisa</i>
	-kka/-kkä	<i>punakka, kolvakka</i>
	-nainen/-näinen	<i>itsenäinen, harvinainen</i>
<u>(számnévképző)</u>	-s	<i>viides, sadas</i>
<u>Denominális verbum képző</u>	-nta/-ntä	<i>pienentää, suomentaa</i>
	-a/-ä	<i>eroavat, lisäävät</i>
	-sta/-stä	<i>avustavat, nomistavat</i>
	-oitta/-öittä (-itta/-ittä)	<i>ajoittavat, hengittävät</i>
	-i, -o, -oi/-öi	<i>juhlivat, asioivat</i>
	-itse	<i>merkitsevät, palkitsevat</i>
	-oitu/-öity	<i>autioituvat, mataloituvat</i>
	-stu/-sty (-istu/-isty)	<i>ilostuvat, kurjistuvat</i>
	-ne	<i>kylmenevät, halpenevat</i>
	-ksu/-ksy	<i>oudoksua, hyväksyä</i>
<u>Nomen képzők, melyek deverbálisak és denominálisak egyben</u>	-uri/-yri	<i>leipuri, turkkuri</i>
	-kko/-kkö	<i>häirikkö, naulakko</i>
	-ke	<i>eläke, linnake</i>
	-las/-läs	<i>oppilas, sotilas</i>
	-iainen/-iäinen	<i>pääsiäinen, naamiaiset</i>
<u>Verbum képzők, melyek deverbálisak és denominálisak egyben</u>	-ta/-tä	<i>päästävät, kaunistavat</i>
	-utta/-yttä	<i>palauttavat, vaikeuttavat</i>
	-ile	<i>tarjoilevat, hyväilevät</i>

	-tu/-ty	<i>inspiroituvat, laihtuvat</i>
	-utu/-yty	<i>avautuvat, vaikeutuvat</i>
	-ntu/-nty	<i>lisääntyvät, suurentuvat</i>
	-uutta/-yyttä	<i>arvuuttaa, hauskuuttaa</i>

Ahogy az a fenti táblázatokból is kitűnik, mind a magyar, mind a finn nyelvben szép számmal akadnak képzők, melyek segítségével az adott nyelv szókincse szinte végtelenül bővíthető. A nyelv folyamatos változása, gazdagodása, interkulturális volta megköveteli új és új toldalékok kialakulását, melyek segítségével még hatékonyabbá válhat a kommunikáció. A magyarban a hasonló típusú képzett szavakra gondolhatunk: *csurkizmus, csurkista, tocsikolás, internetezés, xeroxozás, klónoz, ejtőernyős, külsőzik, pufajkás, átvilágítás, privatizációs, körzetesítés, ellehetetlenülés, forintosítható, elhíresült, videózik, szkennel, kódol, szoftveres, szörfözés, diszkózik, grillez, karatézik, lobbizik, szipózik, shoppingol, vírustalanít, komputerizál, klimatizál, drogos* stb, illetve a következő, szlengben megtalálható szavakra: *ubi, uzsi, turi, ruci, aksi, jogsi* stb.

A finn nyelvben előforduló újabb szóképzésre példák a következők: *matematiikka, politiikka, fyysikko, geneetikko, kommunismi, nationalismi, pessimismi, fasisti, kunkku, korvis, villis* stb. LIELI MARIANN Szóalkotásmódok a finn szlengben (Debrecen, 1996. 37) című munkájában a finn nyelv mai, szlengben előforduló névszó-, és igeképzőit veszi sorra, melyeket táblázatban igyekeztem összefoglalni:

-i: *mummi < mummo*

-nen: *papparainen < pappa*

-eli: *tytteli < tyttö*

-A: *musa, psyka, festat < festivaalit*

-ke: *vaimoke < vaimo*

-Ari: *haippari, kaiffari, tonnari, alkkarit, jenkari < jengi*

-jAiset: *ryyppäjäiset < ryyppäti*

-kA: *iska/iskä, bilika*

-kAinen: *paksukainen < paksu*

-ke: *fyke, sikke < sikari*

-lAinen: *landelainen*

-kkA: *bilikka, tyykkä, maikka < maisteri*

-lA: *hajula < haju*

-kkAri: <i>valkkari</i>	-tsikkA: <i>rintsikat</i>
-kki: <i>isukki , musakki</i>	-tsU: <i>poitsu, kaltsu < kalja, kaltsut < kalsarit, lärtsy < lärvi</i>
-kku: <i>enkku, vinkku</i>	-tsUkkeli: <i>mamitsukkel</i>
-ku: <i>matku, jutku</i>	-u: <i>daisut , daisarit, pilsu < pilsneri, mursu < mursa, tissut < tissit</i>
-mus: <i>persmus</i>	-Uli: <i>äityli, rinulit, kimuli</i>
-ndal: <i>fyyffendal, fyrkkenda</i>	-A: <i>skitsoa< skitsofreeninen, pornoa</i>
-ndaali: <i>fyrkkendaali</i>	-AhtA.: <i>hiilahtaa (<hiili), skitsahtaa</i>
-nderi: <i>kepanderi</i>	-(i)llA: <i>mamoilla, noloilla, snobbailla treffailla < treffata, brassailla < brassata, jammailla < jammata, tsygäillä < tsygä</i>
-o: <i>mamo, psyko</i>	-OidA: <i>fillaroida</i>
-ri: <i>pikkurit < pikkuhousut</i>	-skellA: <i>paneskella < panna, naiskennella < naida</i>
-ru: <i>kakru < kakara, nekru</i>	-tA: <i>skitsota, safkata< safka, loosata < looseri</i>
-sA: <i>hissa, ussa</i>	-tAA: <i>einestää < eines</i>
-skA: <i>bioska, äiskä/äitskä</i>	-ttAA: <i>kierottaa < kiero, nassuttaa < nassu, jujuttaa < juju</i>
-skU: <i>äitsky, matsku</i>	
-su: <i>muksu < mukula, mamsu', hintsu < hinta</i>	
-tsA: <i>filutsa, mantsa/maantsa</i>	
-tsAri: <i>lantsari</i>	
-tsi: <i>tytsi, mutsi</i>	

2. Más szóalkotási módok

2.1. Betűszók, mozaikszók

A mozaikszó-alkotás korunk termékeny, viszonylag fiatal szóalkotásmódja, melynek első „darabjai” a XIX. század végén tűntek fel külföldi minták hatására, és azóta rohamosan

terjednek. A rövidítésekkel mutatnak rokonságot. A mozaikszavaknak három nagy csoportját különböztetjük meg:

- betűszók
- szóösszevonás
- egyéb mozaikszók.

A betűszók valamilyen többszavas kapcsolat elemeinek kezdőbetűiből alakulnak, azok egybemondása által. Vannak tulajdonnéviek, amelyek leggyakrabban intézmények, klubok, egyesületek, társaságok neveit rövidítik (pl. *OSZK, ENSZ, MSZP*), és léteznek köznévi is (pl. *áfa, gyed, zh*). A főnévi betűszók mellett akad néhány egyéb szófajú, valódi betűszó is, pl. *s.k., kb., stb.*(vö. MGr. 341). Egy részük tiszta mássalhangzós sor, s ezekben a betűk külön nevét mondjuk ki, másik részükben pedig a magán- és mássalhangzók közvetlenül egybeolvashatók. A kétféle névtípus keveredhet is. A gyakran használt köznévi betűszókat gyakran betűneves ejtésüknek megfelelően kezdjük el írni, pl. *tébé, tévé*, s ebben az alakban akár toldalékolva is egyszerűbben leírhatók, mint eredeti alakjukban. A kiejtés és az írás illetően összehangolása megkönnyíti betűszavaink szókincsbe való beilleszkedését.

A szóösszevonások annyiban térnek el a betűszóktól, hogy az alapul szolgáló többszavas kapcsolatból nagyobb egységet őriznek meg, a jellemzőbb kezdő vagy egyéb szótagok, hangcsoportok felhasználásával alakulnak ki, pl. *TEJÉRT, MÉLYÉPTERV*. „Már a betűszókhoz vezet át az a típus, melyben a teljes név szavainak első betűit – az összetett szavak tagjait néha külön-külön is számba véve, olykor viszont önálló szókat is figyelmen kívül hagyva – egyesítjük új szóvá. A mássalhangzó-torlódást ilyenkor a szókezdő mássalhangzót követő magánhangzó bevonásával hártjuk el, pl. *FEDOSZ, KÖZÉRT*” (A mai magyar nyelv rendszere. 469).

A harmadik, legfiatalabb csoportba olyan intézménynevek sorolandók, melyek a teljes névből egész, tájékoztató szerepű, többnyire termék- vagy tevékenységjelölő, illetve a telephelyet megnevező szavakat őriznek meg (*Hajdútej, Budagáz, Zalavolán*). Ezeket nehéz, sőt olykor lehetetlen elválasztani a szóösszevonástól. Természetesen a felsorolt típusokon kívül a mozaikszavak még számos változatban előfordulnak, sokszínűségük miatt nehezen osztályozhatóak, különösen a finn nyelvű példák esetében.

	MAGYAR	FINN
Betűszók	<i>MTA</i>	<i>EU</i>
	<i>MÁV</i>	<i>USA</i>
	<i>EB</i>	<i>SAK</i>
	<i>SZTK</i>	<i>HJK</i>
	<i>FTC</i>	<i>SVUL</i>
	<i>ENSZ</i>	<i>UKK</i>
	<i>BKV</i>	<i>KGB</i>
	<i>OTP</i>	<i>BBC</i>
	<i>MSZP</i>	<i>atk</i>
	<i>APEH</i>	<i>oy</i>
	<i>HÖK</i>	<i>pr</i>
	<i>KLTE</i>	<i>bkt</i>
	<i>áfa</i>	<i>it</i>
	<i>zh</i>	<i>ay</i>
	<i>hév</i>	<i>ek</i>
Szóösszevonás	<i>MALÉV</i>	<i>tupo</i>
	<i>FIDESZ</i>	<i>mopo</i>
	<i>ÉDÁSZ</i>	<i>lukihäiriö</i>
	<i>szocdem</i>	<i>luomu</i>
	<i>matfiz</i>	<i>Hesari</i>
	<i>Tejszolg</i>	<i>Kela</i>
	<i>maszek</i>	<i>sotu</i>
	<i>viszlát</i>	<i>tevateollisuus</i>
	<i>számtech</i>	<i>Abloy</i>
	<i>Mokép</i>	<i>NYKY</i>
	<i>Orex</i>	<i>Akava</i>
	<i>Mabisz</i>	<i>Teosto</i>
	<i>Ofotért</i>	<i>Stakes</i>
Egyéb mozaikszók	<i>Ceglédtej</i>	<i>ay-liike</i>
	<i>Zalavolán</i>	<i>PK-yritykset</i>

2.2. Szócsonkítás

Ez az alakváltoztatás különféle háttérű és jellegű lehet, a nyelvújítás egyik szóalkotó eszközeként vált meglehetősen gyakorivá (*gyárt* > *gyár*, *gépely* > *gép*, *dacos* > *dac*, *sávós* > *sáv*, *távol* > *táv*, *iparkodik* > *ipar*, *gyökér* > *gyök*, *tapsol* > *taps* stb.). Napjainkban leginkább kedélyeskedő céllal az argó vagy a diáknyelv hagyja el a szavak végét, esetleg más részét (*tulaj*, *uccsó*, *lanyi*). Gyakran az elvonással és az írásbeli rövidítéssel rokon módon csonkítják meg egyes intézmények részlegeinek, osztályainak

nevét, pl. *bel, seb, bőr*. Hagyományosan nagy szerepe van ennek a szóalkotási módnak egyes becéző-kicsinyítő képzőink előtt (*Ali, Feri, Terus, Marci, Julcsi, bugyi, nyuszi, föci, pulcsi, zaci, doli, ovi, diri, foci, bicaj* stb.). A megcsonkított tő néha összetétel előtagjává válik, például a nemrég alakult *távközlés, távirányítás*-típusú szavakban (vö. A mai magyar nyelv rendszere. 467). A csonkítás egyik “váfaja” az ún. szóösszerántás, melyben az összekapcsolt két szó közül az elsőt jórészt a végén, a másodikat az elején kurtították meg (pl. *csőr < cső+orr, könnyelmű < könnyű+elméjű, rovar < rovátkolt+barom, csipesz < csípő+eszköz* stb.).

A finn nyelvben is találhatunk példákat a szócsontkításra:

kettu < kettueläin

osake < osakehuoneisto

rutto < ruttotauti

ale < alennusmyyti

akku < akkumulaattori

ope < opettaja

auto < automobiili

info < informaatio

desi < desilitra

sellu < selluloosa

hehto < hehtolitra

vakiasiakas < vakituinen asiakas

hovi < hovioikeus

digi < digitaalinen

Ansa < Anna-Liisa

eko- < ekologinen

Kale < Kalevi

mitsu < mitsubishi

A szlengben jellemző, hogy a szó első része válik csonkává, illetve hogy a csonkolt alakhoz valamilyen – a fentebb már említett– szlengképző járul: *nisti*(*< heronisti*), *Jatta* *< (Marjatta)*, *kopteri*(*< helikopteri*), *torppa*(*< Kalastajatorppa*), *pyörä*(*< polkupyörä*), *reksi, maikka, korppi, luti, masa, essu, vessa, Hessu, kossu, possu, jallu, punkku, raffa* stb.

2.3. Szóelvonások

„Elvonásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor egy egyszerű szóról leválasztunk egy meglevő, vagy vélt morfémát – általában képzőt vagy összetételi elő-, utótagot –, a maradék morfémát vagy morfémacsoportot pedig teljes szóként kezdjük használni” (MGr. 340). Az elvonás egyes típusai a következők lehetnek:

- morfémaleválasztás, mikor a nyelvérzék képzősnek értékeli egy szóalakot, és belőle „alapalakot” következtet ki: *zabál* > *zaba*, *kajál* > *kaja*, *sétál* > *séta*, *kadarka* > *kadar*, *roncsol* > *roncs*, *vizsgál* > *vizsga*, *kószál* > *kósza*, *blamál* > *blama*, *kapál* > *kapa*, *zagyvál* > *zagyva*, *ábrándozik* > *ábránd*, *emlékezik* > *emlék*, *fohászkodik* > *fohász*, *kényszerít* > *kényszer*, *percen* > *perc*, *sóhaj* > *sóhaj*, *Jordánia* > *jordán*, *Bengália* > *bengál*, *Veronika* > *Veron* stb.
- szóleválasztás, amikor a beszélő összetett szónak vél egy szót, s ebből egy elő- vagy utótagot következtet ki: *zűrzavar* > *zűr*, *jelesrendűség* > *rendűség*, *automobil* > *autó*, *villamoskocsi* > *villamos*, *trolibusz* > *troli*, *videókészülék* > *videó*, *hifitorony* > *hifi*, *miniszoknya* > *mini*, *málnaszörp* > *málna*, *fogyókúrázik* > *fogyózik*, *autóbusz* > *busz*, *levélbélyeg* > *bélyeg*, *tanítóképző* > *képző* stb.
- képzőmegelevenedés, ha a toldalékot leválasztjuk a szótöről, és magát a toldalékot használjuk: *szürrealizmus*, *futurizmus*, *expresszionizmus* > *izmus*, *kisdédóvó* > *dedóvó*, *sokszoroz*, *százaszoz* > *szoroz* stb.
- nem képzőt, hanem jelet, ragot választ le a nyelv az alábbi esetekben: *suk-/süknyelv* > *suksüköl*, *nákol* stb.
- az összetett főnévből összetett igét von el a nyelv oly módon, hogy a főnévi összetételben jelen levő viszonyt érvényesnek tekint a belőle elvont igeen belül is, és az így létrejövő összetétel tagjai között olyan szintaktikai viszony alakul ki, amely egyébként nem fordulhat elő: *gépírás* > *gépír*, *képviselő* > *képvisel*, *nagytakarítás* > *nagytakarít*, *kárpótlás* > *kárpótol*, *vendégszerepel* > *vendégszereplés*, *végrehajt* > *végrehajtás*, *apróhirdetés* > *apróhirdet*, *bájcsevegés* > *bájcseveg*, *hőszigetelés* > *hőszigetel*, *mélyhűtés* > *mélyhűt*, *magánnyomozás* > *magánnyomoz*, *főszerkesztés* > *főszerkeszt*, *kényszerleszállás* > *kényszerleszáll*, *árverezés* > *árverez*, *áremelés* > *áremel*, *bérelszámolás* > *bérelszámol*, *helyesírás* > *helyesírni*, *végelgyengülés* > *végelgyengül*, *élménybeszámoló* > *élménybeszámol*, *honfoglalás* > *honfoglal*, *önméltatás* > *önméltat* stb.

A finn nyelvben sokkal ritkábban előforduló szóelvonásra példák az alábbiak: *vilpo* < *vilpoinen*, *kelpo* < *kelvata*, *eri* < *erä*, *ilmi* < *ilme*, *ylhä* < *ylhäinen*, *orvo* < *orvokki*, *ismit* < *impressionismi*, *kumi* < *gummi* < *Arabi cumi*, *työläinen* < *käsityöläinen* stb.

2.4. Szóvegyülés, alakkeveredés, kontamináció

A ritkább szóalkotási módok között számontartott szóvegyülés ma már legfeljebb kivételesen hoz létre új szót. Akkor megy végbe, ha a kommunikáció közben egy fogalom megnevezésére két rokon vagy azonos értelmű szó egyszerre, egyforma erővel jelenik meg a beszélő tudatában, s ezért kimondáskor a két szó hangalakja vegyül egymással (vö. A mai magyar nyelv rendszere. 465). A gyermeknyelvben még napjainkban is gyakori ez a jelenség, ám ezek csak alkalmi vegyülékszónak tekinthetők, nem válnak a szókészlet állandó elemeivé. Köznyelvi szavakká váltak viszont mind a magyar, mind a finn nyelvben az alábbi táblázatban összefoglalt vegyült szóalakok:

MAGYAR	FINN
<i>csupasz (csupa x kopasz)</i>	<i>siintä (siinä x siitä)</i>
<i>ordibál (ordít x kiabál)</i>	<i>loutikko (laatikko x luota)</i>
<i>rémiszt (rémít x ijeszt)</i>	<i>sukumanimi (sukunimi x ristimänimi)</i>
<i>csokréta (csokor x bokréta)</i>	<i>soimelo (somi x kaukalo)</i>
<i>zargat (zavar x kerget)</i>	<i>vaitti (paitsi x vain)</i>
<i>lábusz (láb x autóbusz)</i>	<i>täpäni (täkänä x täpätti)</i>
<i>bugyborék (buborék x bugyorog)</i>	<i>kaveri (kamraati x toveri)</i>
<i>csurdé (csóré x purdé)</i>	<i>kotonta (kotona x -ta)</i>
<i>dali (deli x dalia)</i>	<i>takanta (takaa x -ta)</i>
<i>hajbókol (hajol x bókol)</i>	<i>juomakset (juomat x viinakset)</i>
<i>citrancs (citrom x narancs)</i>	<i>pinnertää (pinnistää x pannertaa)</i>
<i>tonka (tompa x csonka)</i>	<i>ylhkölistö (ylhälistö x köyhälistö)</i>
<i>hapsi (haver x pasi)</i>	

2.5. Tulajdonnevek köznevesülése

Találmányok és mértékegységek gyakran kapják nevüket feltalálójukról, bizonyos jellegzetes tárgyak, leginkább ruhadarabok legelső viselőjükről, divatba hozójukról, és arról a területről, ahonnan származnak. Az illető személy neve, vagy a földrajzi név ilyen

esetekben köznévvé alakul, kis kezdőbetűvel íratik, és ha szükség van rá, másban is idomul az adott nyelv helyesírási szabályaihoz. Az ilyen alakulatokat azonban csak akkor használhatjuk és írhatjuk köznévként, ha a beszélők többsége számára már valóban köznévi formában ismert. Nem véletlen tehát, hogy ezen tulajdonnevek köznévvé válása meglehetősen lassú folyamat eredménye (vö. MGr. 344).

Mivel ezen szavak legnagyobb része nemzetközi műveltség szó, megtalálható a magyar és finn nyelvben egyaránt.

TULAJDONNÉV	MAGYARKÖZNEV	FINN KÖZNEV
a német Aszpirin márkanev	<i>aszpirin</i>	<i>aspiriini</i>
az első lelőhely, Les-Baux	<i>bauxit</i>	<i>bauksiitti</i>
Ch. C. Boykott angol jószágigazgató	<i>bojkott</i>	<i>boikotti</i>
J. Ceasar (szlávból került a m.-ba)	<i>császár</i>	<i>keisari</i>
Diesel nevű német feltaláló	<i>dízel</i>	<i>diesel(moottori)</i>
Hooligan, londoni galerivezér	<i>huligán</i>	<i>huligaani</i>
F. Mansard, francia építész	<i>manzárd(tető)</i>	<i>mansardi(katto)</i>
Maecenas, római patrícius	<i>mecénás</i>	<i>mesenaatti</i>
S. F. B. Morse, amerikai feltaláló	<i>morze</i>	<i>morse</i>
W. Röntgen, német tudós	<i>röntgen</i>	<i>röntgen</i>
J. Watt, angol fizikus	<i>watt</i>	<i>watti</i>
Xerox, fénymásoló márkanev	<i>xerox</i>	<i>xerox</i>
G. S. Ohm, német fizikus	<i>ohm</i>	<i>ohmi</i>
A. M. Ampere, francia fizikus	<i>amper</i>	<i>ampeeri</i>
spanyol El Dorado 'Aranyhegy'	<i>eldorádó</i>	<i>eldorado</i>
A. Volt, olasz fizikus	<i>volt</i>	<i>voltti</i>

A magyar nyelvben szép számmal találhatunk még példákat a fent említetteken kívül is: *aggastyán* (az Ágoston névből); *bazedov(kór)* (J.B. Bazedov német orvos); *dobostorta* (Dobos nevű cukrászról nevezték el); *fukar* (az augsburgi Fugger család nevéből); *fukszia* (Fuchs egykori német botanikus); *garbó* (Greta Garbo színésznő); *kaján* (a bibliai Káinból); *kardigán* (brit tábornok, Cardigan grófja); *levente* (Levente személynévből); *lincs*

(Lynch amerikai bíró); *maligán* (Malligand-fok, helynév); *pasztőrözni* (a francia Pasteur nevéből); *priznic* (V. Priessnitz német vízgyógyász); *raglán* (Lord Raglan angol hadvezér); *rekamié* (Mme Récamier nevéből); *viganó* (Maria Viganó olasz táncosnő); *Zsilett* (K. C. Gillette nevű gyáros); *zserbó* (a budapesti Gerbaud cukrászda nevéből) stb.

2.6. Népetimológia

NÁDAI PÁL A magyar népetimológia (Budapest, 1906. 3) című korai művében a következőképpen határozza meg a fent említett fogalmat: „A népnyelvnek azon sajátos jelensége, amely a nép tudatos vagy önkénytelen nyelvészkedő tevékenysége következtében áll elő. Tágabb értelemben ide számíthatjuk tehát mindazokat a naív szóalkotásokat, melyek az alapszó helytelen értelmezése útján keletkeznek. Szűkebb értelemben mégis azt a minden nyelvben szokásos szóváltoztató tevékenységet jelöljük e névvel, mely a meg nem értett szónak értelmesebb alakját igyekszik adni.”

Az újabb irodalmak szerint azt a jelenséget nevezzük népetimológiának, amikor a beszélő, számára idegen, vagy ismeretlen hangzású, épp ezért kikövetkeztethetetlen elemekből álló szavakat a maga számára érthetővé tesz, értelmesít oly módon, hogy egy már a nyelvben meglévő elemhez hasonítja (vö. MGr. 343). A példák száma a magyar nyelvben nagyobb, mint gondolnánk, ma is észlelhető jelenségről van szó, bár a legutóbbi időben gyakoriság tekintetében talán a szándékos (humoros) szóferdítések vannak terjedőben. (*majonéz* > *majomész*, *nyugdíjas* > *nyögdíjas*, *e-mail* > *emil*, *file* > *filé*, *alkoholista* > *alkoholpista*, *étkezde* > *éhezde*, *fordító* > *ferdítő*, *discoklub* > *disznóklub*, *trolibusz* > *prolibusz*, *televízió* > *televíziló* stb.)

A finn nyelvben ezen szóalkotási móddal alkotott lexémákra nem akadtam, nyelvünk viszont bővelkedik példákban. Az etimológiailag elszigetelt, főként idegen eredetű szavak, illetve növénynevek, helynevek eshetnek hatása alá, és szinte mindig csak szóalak-változtatás, nem új szó jön létre.

orosz *fufajka* > *puhajka*

fr. *carrosserie* > *karosszéria*

peronoszpóra > *feneroszpóra*

ökör itó > *Ökörítő*

angol *gem* > *gém(kapocs)*

ném, *mile*, *mil föld* > *mértföld*, *mérföld*

szláv *ulica*, m. *ulca* > *utca*
lat. *tuberosa* > *tubarózsa*
mappa > *makkfa*
talpalatnyi > *talpalattnyi*
olasz *tacca* > *tálca*
bospor > *borspor*
herbatea > *herbatej*
pajtás > *bajtárs*
filoxéra > *szilokféreg*
bicarbona > *bikabornyú*
marcipán > *marcifánk*
hagymáz > *hagymás*(betegség)
tetszhalott > *cethalott*
lat. *capitulum* > *káptalan*

kikerics > *kivirics*
naspolya > *nyespuha*
ném. *Ringlotte* > *rengő*(szilva)
lidérc > *ludvérc*
ném. *Sparhelt* > *spórhely*
ném. *Alkermes* > *álkőrmös*
petunia > *betónia*
ném. *Zinnkraut* > *cingrót*
szláv *iglica* > *gilice*
Ólasfalu > *Olaszfalu*
Kétkút > *Kékkút*
hintapalinta > *Halimba*(szójáték)
díszhely > *Diszel*
Saul > *Soly*

2.7. Az elemszilárdulás

Ismételten olyan jelenségről van szó, melyet a finn nyelvben nem találhatunk meg, illetve kérdéses a megléte.

Nyelvünkben az elemszilárdulás nem túlságosan ismert fogalom, olykor todalék-szilárdulásnak vagy morfémaszerkezet-váltásnak is nevezik. Legcélszerűbb a jelenség megnevezésére az elemszilárdulás szót használni, bár a fogalom lényegére jobban utalna a todalék-szilárdulás elnevezés. Az elemszilárdulás szót viszont a szakirodalomban általánosabban használt volta miatt talán kívánatos megtartani.

Elemzilárdulásnak azt a nyelvi jelenséget nevezzük, amikor egy több elemből álló morfémaszerkezet – rendszerint egy todalékos szóalak – szótári (lexikális) szóvá válik. Ilyen például a *tessék* szó, amelyik egyrészt a *tetszik* E/3. sz. felszólító módú alakja, másrészt mondatszó: *Tessék, ez az Öné.*

A todalék-szilárdulással keletkezett lexémák alapszerkezete átlátható, felismerhető, a szóelemeket azonban nem választjuk szét egymástól, s nem is cserélhetjük fel más szóelemekkel, ezért az elemszilárdulásos szóalakot nem is szegmentáljuk. Ez

vonakoztatható a *tessék* alakra vagy a *dicsértessék*-re, ahol a *tessék/tetsszék* az ige E/3. szem. *ik*-es ragozású alakja '*tetsszen, tetsszék*' értelemmel, illetve a *dicsértetik* a szenvedő ige felszólító módú E/3. szem. alakja. Egészében ez mégis ún. elemszilárdulásos forma, hisz egyetlen szabad tömorfémából áll.

Az elemszilárdulás érinthet egyes morféákat, pl.: *találka* (képzőmorkémát)

lebuj (jelmorféma, felsz. m. jele)

félsz (ragmorféma –sz).

Az imént említetteken kívül egy szón belül egyszerre több morféma is megszilárdulhat, például a *me-het-né-k-e* (képző-jel-rag-jel-rag), és a *jo-bb-á-ra* (jel-jel-rag) szavakban. Olykor a szóösszetételeket is kísérheti morfémaszilárdulás: *útonálló, sokatmondó, tejbegríz, helyreigazítás, földönfutó* stb.; és a finn *puhtaaksikirjoitus, osaaottava, maihinnousu, maaltapako, manallemennyt, pahoinvointi, kaksintaistelu* stb. szavakban.

Az elemszilárdulást nemegyszer szófajváltás is követi; határozószóvá váltak a *bőven, sebtében, kettecskén*, módosítószókká az *állítólag, tényleg* szavaink, interakciós mondatszó lett az *addsza* és a *csokolom*, partikula pedig az *elégge, felettébb* szavainkból. A ragozható szófajok közé tartozó elemszilárdulásos lexémák új szófaji természetüknek megfelelően toldalékolhatók (*mehetnékem/mehetnéked/mehetnéke van* stb.).

Az elemszilárdulás kétségtelenül az ún. ritka szóalkotási módok közé tartozik, mégis azt tapasztaljuk, hogy korántsem kivételes vagy alig észlelhető nyelvi jelenségről van szó (A fentiekre vö. MGr. 344).

III. Összefoglalás

Jelen dolgozat a szóalkotásmódok típusainak vizsgálatára, és azok magyar-finn kontrasztív elemzésére törekedett.

A szókészlet elemeinek bővítésére a különböző nyelvek külső, belső és egyéb (ritkább) szóalkotási módokat használnak fel. A külső szóalkotási módok mindhárom csoportjáról megállapítható, hogy tekintélyes mértékben növelik az adott nyelv lexémáinak számát. A jövevényszavak, az idegen szavak és a fordítási kölcsönzések mind a magyar, mind a finn

nyelvben hasonló arányban és mennyiségben jelentek meg, illetve jelennek meg napjainkban is. Érdekes a párhuzamos képzés lehetőségének felbukkanása, gondolok itt az *anyanyelv – äidinkieli, földrész – maanosa, alvilág – alamaailma* jellegű szavakra, és természetesen a kultúrszavakra.

A belső szóalkotási módok esetében már jóval nagyobb előfordulásbeli és mennyiségi eltérést tapasztalhatunk. A szóteremtés fogalma alá sorolandó módok közül a hangutánzó és indulatszavak mindkét nyelvben körülbelül egyforma mértékben vannak jelen, viszont a fiktív tövű igék száma a magyarban magasabb. Szóhasadás útján keletkezett lexémák a finn nyelvben nem találhatók, mint ahogy a magas és mély hangrendű párok sem annyira jellegzetesek, mint nyelvünkben. A szóalkotással foglalkozó fejezetben kiemelt jelentőségű, hogy két, alapjaiban eltérő rendszerszemléletet összevetve nehéz megállapítani a hasonlóságokat és különbségeket, ám annyi bizonyos, hogy szóképzés általi szókészletnövelésre, és álikerszavak létrehozására a finnben nincs precedens, s az alárendelő alanyos összetételek is jóval ritkábban találhatók meg. Az ikerítés tárgykörében a kérdéses finn kategorizálás miatt is a magyar példák vannak túlnyomó többségben, bár ún. hangzaspárok rokon nyelvünkben is akadnak. A két nyelv agglutináló voltából adódóan egyformán jelentősnek tekinthető a képzett szavak csoportja, mindkét nyelvben talán ez a szóalkotásmód eredményezi a legnagyobb mértékű szókészletgyarapodást, s ezáltal segíti a hatékonyabb kommunikációt.

Az egyéb szóalkotási módoknak (jelen esetben a ritkábbaknak) hét fajáját különítik el a szakirodalmak. Ezek közül kettő, a népetimológia és az elemszilárdulás csak a magyar nyelvben hoz létre új lexémákat, bár elképzelhető, hogy egy finn anyanyelvű beszélő ezekre is találna példákat. Tulajdonnevek köznevesülésére mindkét nyelv azonos példákat szolgáltat, gondoljunk csak az *ohm – ohmi, aszpirin – aspirini, manzárd – mansardi* szópárokra. A többi négy lehetséges mód, tehát a kontamináció, a szóelvonás és szócsonkítás, valamint a betűszók mind a magyar, mind a finn nyelvet közel azonos mértékben gazdagítják.

Összességében elmondható tehát, hogy bár akadnak eltérések a két nyelv különböző szóalkotási módokkal létrehozott új lexémái között, az alapvető funkció és igény, jelesül a kommunikáció mind hatékonyabbá tétele abszolút prioritást élvez mindkét nyelv esetében. A rokon nyelvi jelleg és az agglutináció bizonyított ténye természetesen segít

összehasonlítani a szóalkotás típusait, de valójában mégiscsak két különböző nyelvről van szó, s mint ilyen autonóm rendszerek, egymástól eltérően, és önállóan „végzik el” legfontosabb feladatukat: állandóan megfelelnek a minden nyelvvel szemben támasztott követelménynek, alkalmassá igyekeznek válni a közlésre.

IV. Felhasznált szakirodalom

Magyar nyelvű:

- BENCZÉDY-FÁBIÁN-RÁCZ-VELCSOV: A mai magyar nyelv. Budapest, 1968.
- BENKŐ LORÁND: A magyar fiktív (passzív) tövű igék. Budapest, 1984.
- É. KISS-KIEFER-SIPTÁR: Új magyar nyelvtan. Budapest, 1998.
- LIELI MARIANN: Szóalkotásmódok a finn szlengben. Debrecen, 1996.
- Magyar Grammatika (szerk.: Keszler Borbála). Budapest, 2000.
- NÁDAI PÁL: A magyar népetimológia. Budapest, 1906.
- TOMPA JÓZSEF: A mai magyar nyelv rendszere. Budapest, 1961.

Finn nyelvű:

- HAKULINEN, LAURI: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki, 1979.
- HÄKKINEN, KAISA: Kielitieteen perusteet. Helsinki-Tampere, 1994.
- ITKONEN, ERKKI: Kieli ja sen tutkimus. Helsinki, 1996.
- KARLSSON, FRED: Suomen peruskielioppi. Pieksämäki, 1982.
- LEPÄSMAA-LIEKO-SILFVERBERG: Miten sanoja johdetaan?. Helsinki, 1996.
- PENTTILÄ, AARNE: Suomen kielioppi. Porvoo-Helsinki, 1963.
- Suomen kielen käsikirja (toim.: IKOLA, OSMO). Helsinki, 1968.

V. Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	2
II.	A szóalkotás típusainak rendszere	3
1.	A szókészlet bővítésének módjai	3
1.1.	Külső módok	3
1.1.1.	Jövevényszavak, jövevényszórétegek	3
1.1.2.	Idegen szavak	6
1.1.3.	Tükörszavak, fordítási kölcsönzések	7
1.2.	Belső módok	8
1.2.1.	Szóteremtés	9
1.2.1.1.	Hangutánzó szavak	9
1.2.1.2.	Indulatszavak	10
1.2.1.3.	Fiktív tövű igék	10
1.2.1.4.	Szóhasadás	12
1.2.2.	Szóösszetételek	13
1.2.3.	Ikerítés	19
1.2.4.	Szóképzés	21
2.	Más szóalkotási módok	33
2.1.	Betűszók, mozaikszók	33
2.2.	Szócsonkítás	35
2.3.	Szóelvonások	36
2.4.	Szóvegyülés, alakkeveredés, kontamináció	38
2.5.	Tulajdonnevek köznevesülése	38
2.6.	Népetimológia	40
2.7.	Az elemszilárdulás	41
III.	Összefoglalás	42
IV.	Felhasznált szakirodalom	45
V.	Tartalomjegyzék	46